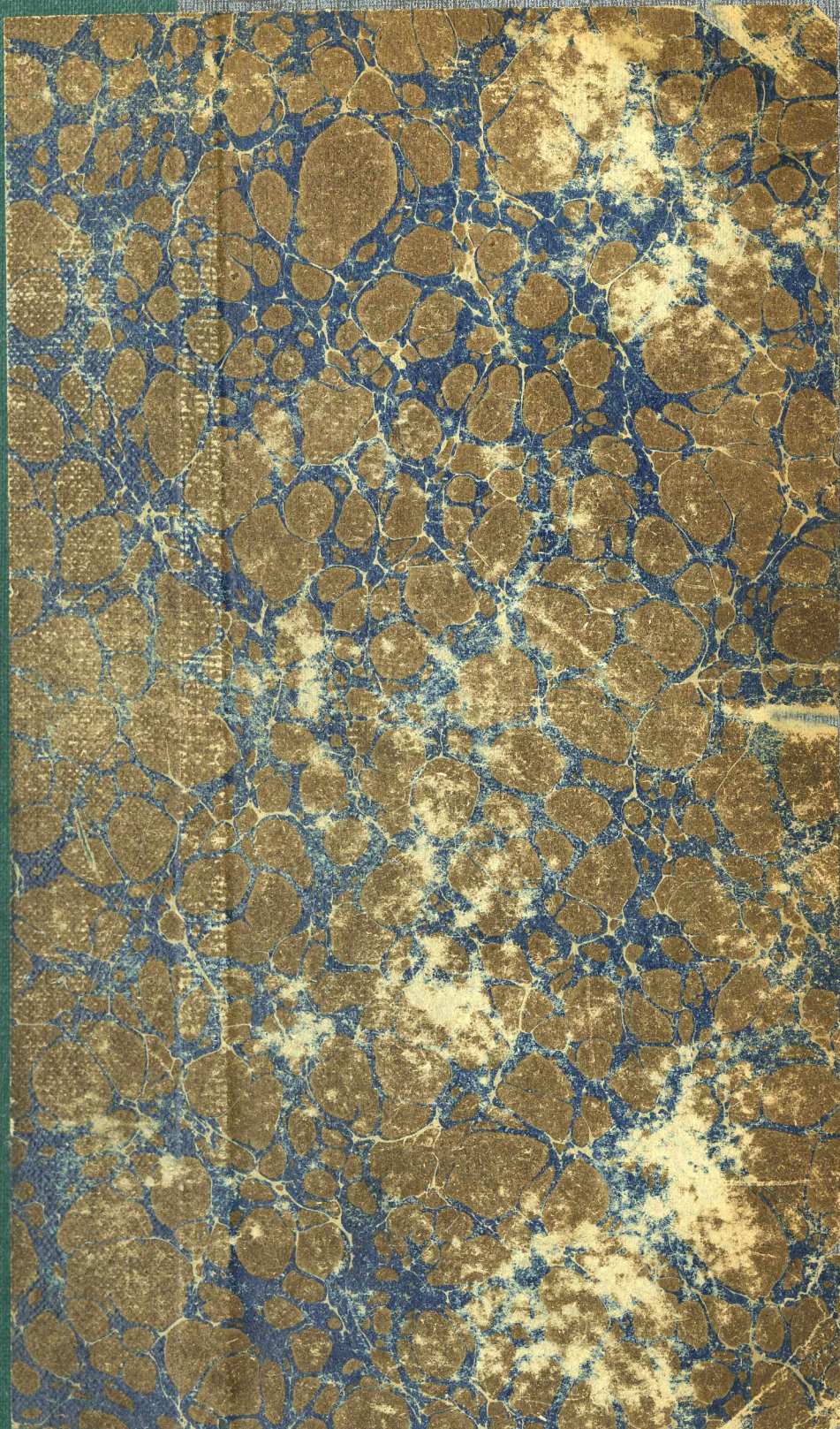

Politikai
röpiratok.

124.

124
1020

MAGYARORSZÁG

PÉNZÜGYI ÉS KÖZGAZDASÁGI

ÁLLAPOTAINAK VÁZLATA

1458—1526.

BÖLCSESZETTUDORI ÉRTEKEZÉS.

IRTA

TERGINA GYULA.

4.

BUDAPEST.

WEISZMANN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1880.

DE BALLAGI GEZA

Mátyásról és utódai a Jagellók uralmáról, kormányzatuk eredményéről és tetteiről igen sok embernek szélsőséggel határos fogalmai vannak. Dicsérettel halmozzák el Mátyást a Jagellók rovására s rendesen úgy tüntetik őt fel, mint a szellemi nagyság példányképét, egy fényes uralkodói tehetségekkel megáldott nagy és erélyes fejedelmet, ki erélye és hatalmával az anyagi és szellemi jólét s nagyság legmagasabb fokára törekvék emelni birodalmát belül és kívül egyaránt; a Jagellokról pedig mondhatni általánosan elterjedt azon nézet, hogy ők tehetetlen és gyenge uralkodóknak mutatták magokat a trónon, a kik alatt az ország a jólét s nagyság magas fokáról, melyre Mátyás emelte, egyszerre lesülyedt, míg végre Mohácsnál »nemzeti nagy létünk« sirba szállott, s a nemzet önállósága elveszett.

Az elhirtelenkedett ítélet azonban legtöbbször az igazság rovására történik. Ha tisztán és tárgyilagosan akarjuk megítélni e kort és uralkodóit, nem szabad figyelmen kívül hagyni ama tényezőket, amaz eszközöket sem, melyek által Mátyás és a Jagellók céljaik valóztatására törekedtek. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ama kor igen fontos tényezőjét — a nemességet és a korviszonyokat — mint a melyeknek a legtöbbször és a legnagyobb befolyásuk volt az események intézésére, az eredmények kivételére, az ország jólétének vagy hanyatlásának előmozdítására.

Míg Mátyás ritka és páratlan erélyvel és kitartással, mondhatni folytonos tevékenységben és munkásságban tartja a nemességet, egyre kíván tőlök áldozatokat, — pénzt és fegyveres szolgálásokat — jóformán a kimerülésig; addig minden tettét siker koronázza, minden célját eléri. Nem csoda azonban, ha ez a folytonos küzdelmekbe belefárad s Mátyás halála után oly fejedelmet kíván, kinek kormánya alatt némileg felszabaduljon a

nagy terhektől, a ki kissé kiméletebben bánják vele, mint Mátyás. Ulászlóban valóban ilyent talált.¹

Mielőtt e kor felett ítéletet mondanánk, vessünk rövid pillantást az ország pénzügyi és közgazdasági viszonyaira és a nemesség helyzetére. Ez képezi értekezésünk tárgyát; s némi tájékozható bevezeteskép rövid ismertetését adjuk az ország azon időbeli terjedelmének és pénzügyeinek, mint a melyek a mondott viszonyok alapfeltételeit képezik, amaz általános és különös kútfők alapján, melyekből tételeink adatait merítettük.

Mátyás elődei nagy hibát követtek el az által, hogy az ország jólétét, nagyságát és egységét a török uralom megdöntésével vélték és czélozták elérni. Egy rajongó és vallási fanatizmustal eltelt néptől, — minő a török volt — még akkor is nehéz megszabadulni, ha ellene egy egész nemzet harczedzett ereje vitetik, nem pedig mint nálunk a legtöbb esetben a király parancsától nem föltétlenül függő főúri és nemesi banderialis sereggel mentek eléje.

Mátyás nagy szelleme csakhamar átlátta a kettős hibát és mindkettőn igyekezett segíteni. Először tudta azt, hogy a birodalom egyesítése, mire minden tettében czélozott, csak úgy létesíthető s országát a kelet fenyegető vésze elől csak úgy óvhatja meg, ha erős nyugati birodalmat alkot, s midőn erre sem Ausztriában, sem Csehországban nem volt képes szövetséget találni, ő akart belőlök egy nagy birodalmat képezni, miért is Mátyás életének tetemes részét a német birodalom szomszédos tartományai ellen tett vállalatok foglalják el.²

Ez volt a főczél. A másik csak mintegy e czél elérésére szükséges eszközökre szorítkozik. Pénzre és parancsától föltétlenül függő hadseregre volt szüksége, hogy czélját valósítva lássa. Azért mindjárt kormánya elején az adózás és a hadsereg szervezéséhez fogott, miután elődei alatt mindkettő nagyon aláhanyatlott, azon sokszerű adományozás által, melyet elődei a nemességnek pazar kézzel osztogattak. — Mi módon vitte e tervét keresztül, illetve mi része volt a köznemességnek a közterhek viselésében, lesz czélunk kimutatni a következőkben, némi tájékozható útmutatásul azonban mindkettő alapját, az ország akkori területét s a pénzvizonyait, szükséges röviden ismertetni.

¹ Jellemző az, mit e korszak két uralkodójáról a követi jelentésekben olvasunk. A castellai püspök mint pápai követ azt írja 1483-ban Mátyásról, hogy »ez bölcs és tudós király, kinek előadását méltóság és tekintély díszíti, ki soha sem mond többet, mint a mi szükséges — Valóban tekintve elméjét, beszédét, magaviseletét, minden általam ismert fejedelmet felülhalad észben, bátorságban. Ez kifáradhatlan munkásságú, ernaedetlen erélyű harcziás király, kinek lelke nagy tervekkel foglalkozik, ki nem beszél, de cselekszik. Lajosról ellenben Guidoto Vincze velencei államtitkár 1515. zárjelentésében ezt írja: »La corte de ambe dicta Maestate sono poche et povere molto.«

² Salamon Ferencz: Török hódítás Magyarországon 59. l.

I. Területi viszonyok.

Gr. Teleki József a Hunyadiak korának nagyszerű írója azt mondja, hogy az ország területe Mátyás korában volt leginkább megállapodva. Bonfin és Ransan állításai e részben alaptalanok. A tulajdonképeni Magyarország ez időben, Erdélyt is hozzá véve, keletre Moldva-, délre Oláh-, Szerb- és Bosnyákország, a velencei Dalmátország és az adriai tengerig, nyugat és észak felé Lengyelország, Silézia, Morvaország, Ausztria, Stájerország, Karinthia és Krajnáig terjedt, kivéve a zálogos 16 szepesi várost és Fridrik idejében Sopront, Kőszegét és Fraknót. Hozzá tartozott még Oláhország és a Rácztartomány egy része is, amaz mint szörényi, emez mint macsói bánág.¹

A pápai követ jelentése szerint Magyarország hossza keletről nyugatra 100 magyar vagy 500 olasz, szélessége délről északra 70—80 magyar vagy 340—400 olasz mérföldet tett. A területnek illetően meghatározása azonban igen tág és így igen határozatlan. Teleki szerint az ország kiterjedése 6975 mérföldet tett; s ez időben hozzá tartozott még Tót-, Horvát-, Dalmát- és Erdélyország is, és az anyaországtól függött, alkotmány, kormányzás, igazságszolgáltatás és felosztás tekintetében.²

Az ország megyékre való felosztása már a legrégebbi időkre vihető vissza, azok száma azonban különböző időben különböző volt. Így »a párisi cs. könyvtárban lévő jegyzék Magyarország állapotáról III. Béla idejében, valamint Rugerius IV. Béla alatt és Tubero a XV. század végén 72 vármegyéről, Freisingeni Otto 70-nél többről, a Corpus Juris II. d. 217. l. 62-ről szól. Magyarország megyéit sorban előszámlálván, csak Bonfin 54-et nevez meg, más helyen azonban 75-öt említ, Verbőczy pedig 64-ről szól. Az 1466-iki országgyűlésen 60 megye követe jelent meg, az 1505. rákosi gyűlés végzéseit 125 megye követe írja alá. Szenczi Molnár Albert szótára végén 64-et számlál fel. Ranzan végre azt állítja, hogy mintegy 57 megye volt hazánkban, de bizonyosan nem meri állítani, mivel minden igyekezete mellett is oly emberre nem tudna akadni, ki azok számát egész bizonyossággal meg tudná határozni. Azonban sokkal valószínűbb, hogy az egyesült tartományok is megyékre voltak felosztva s így a mint valaki ezekből többet vagy kevesebbet számított Magyarországhoz, a szerint mondá aztán a vármegyék számát is több vagy

¹ Gr. Teleki József; Hunyadiak kora Magyarországon. VI. k. 8. l.

² Teleki i. m. VI. k. 9. l.

kevesebbnek. Aztán több egynevű vármegye is volt, vagy pedig némely vármegye egy másikkal volt egybekapcsolva.¹

Teleki munkája hatodik kötetében Magyarország geographiai viszonyait tárgyalván, abban a következő 22 vármegyét sorolja fel: 1. Moson; 2. Sopron; 3. Győr; 4. Veszprém; 5. Zala; 6. Vas; 7. Somogy; 8. Baranya; 9. Tolna; 10. Fehér; 11. Solt; 12. Komárom; 13. Trencsén; 14. Pozsony; 15. Nyitra; 16. Bars; 17. Hont; 18. Liptó; 19. Túróc; 20. Árva; 21. Zólyom; 22. Nógrád. Miután azonban őt már munkája ötödik köteténél meglepte a halál, a mű befejezetlen maradt s bár azt jeles történészünk Szabó Károly, akkortájt Teleki titkára, folytatá, ő is csak a hatodik kötet végéig jött, melyben az említett megyék vannak felsorolva. Az itt hiányzó megyék sorozatát azonban Zsigmond pécsi püspök 1594-iki számadás könyvéből,² »Registrum omnium proventuum Regalium in his duobus infrascriptis annis per R. D. Sigismundum episcopum Quinque ecclesiensium Thesansarium R. M.-tis parata pecunia perceptorum, incipiendo ad 31 januarii 1494 — ad 31 dec. 1495.« vagy pedig Engel »Monumenta Ungarica« czímű művének 185. lapján közlött »Exitus pecuniarum ad facta Regiae Majestatis 1526« fejezetéből lehet összeállítani; és bár e számadási könyvek a Mátyás utáni korból valók, miután az ország területe e korban még lényegesen nem változott, azok tehát érvényeseknek tekinthetők.

E műből a felsorolt megyék számát a következőkkel egészíthetjük ki: 23. Szepes; 24. Közép-Szolnok; 25. Sopron; 26. Ung; 27. Zemplén; 28. Abauj; 29. Külső-Szolnok; 30. Bereg; 31. Ugocsa; 32. Somogy; 33. Pest; 34. Pilis; 35. Borsod; 36. Heves; 37. Gömör; 38. Torna; 39. Esztergom; 40. Szabolcs; 41. Szatmár; 42. Pozsega; 43. Máramaros; 44. Kraszna; és Erdélynek 7 megyéje; nevezetesen: 1. Kolos; 2. Fehér; 3. Szolnok; 4. Doboka; 5. Hunyad; 6. Küküllő; 7. Torda; Slavóniánál a számadási könyvben megyék nem említettek, mivel azt az adóbehajtásnál két résznek vették: Száván-inneninek és Száván-túlinak.

II. Pénzügyi állapotok.

E kor pénzügyi állapotait írott emlékeinkből a következő adatokból ismerhetjük meg, jöllehet az akkor forgalomban lévő pénznemeknek is teljes sorozata jutott el időnkig.³

¹ Teleki i. m. VI. k. 22. l.

² Engelnél, Geschichte des Ungr. Reichs u. sein Nebenl. Halle 1797. I. k. 17—181. l.

³ A n. muzeum éremgyűjteményében megvan e kor pénzeinek diszes sorozata, s a Mátyás korabeli pénzek épen nem ritkák.

Mátyás uralkodása kezdetén a pénz igen silány volt nálunk is, minek oka részben abban keresendő, hogy a velünk szomszédos országokban (főleg Németországban) forgalomban lévő pénzek, — u. n. Schinderlingeek — igen rozsz fémből készültek, úgy hogy azokból csak 6 vagy 7 font tett egy aranyat. Mátyás pénze is rozsz volt, mert még V. László pénzeiben a réz-és ezüstnek egyenlő vegyülete volt, addig Mátyás pénzei $\frac{3}{4}$ részben rézből s $\frac{1}{4}$ részben ezüsből készültek és belőlök az 1458. 12. fejt. szerint 200 denár vagy 400 obulus tett egy aranyat. Ezt bizonyítja egy 1458-ban kelt s Kassa városához intézett okmánya is, melyben elrendeli, hogy két évre pénzt verjenek a budaihoz súlyra, értékre és alakra egyenlőt, s melyből 375 denár fog tenni egy márkát, és 200 denár egy aranyat.¹ Egy másik okmányában pedig e silány pénz elfogadását rendeli el.²

Később azonban jó pénz veréséről is gondoskodik, mely a Zsigmondéhoz legyen hasonló és a *Lucrum Camerae* is ezzel kívánja fizettetni, a melyből 100 denár tett 1 aranyat.³

1 Corvin (hollós) garas értéke volt 5 denár
 20 „ „ „ „ „ 1 arany
 és 80 „ „ „ „ „ tett egy budai márkát, melynek értéke 4 arany volt.

De már az 1481. 5. szerint 14 hollós garas tett egy aranyat⁴ II. Ulászló alatt a márkák különféle nemei jöttek szokásba, melyek a törvénykönyvben birság fizetése fejében említetnek. Így Verbóczy *Tripartituma* ezekről tesz említést: arany márka 72 forint értékkel (Htk. II. r. 73. 4. §.), nehéz ezüst márka 4 arany v. 400 denár (u. o. 28. 1. §.), márka *homagialis* 4 arany v. 400 denár (u. o. 72. 5. §.) könnyű ezüst márka 1 arany v. 100 denár (u. o. 82. 22. §. és 86. 1. §.), legkönnyebb ezüst márka $\frac{1}{2}$ arany v. 50 denár értékkel, mely Erdélyben a székelyeknél volt használatban (u. o. III. r. 4. 4. §.),⁵ egy arany értéke 100 denár volt (C. J. H. 1495. 45) és az 1494-iki számadási könyvben egy ezüst márka $5\frac{1}{2}$ arany v. 550 denárt tett.

II. Lajos ezüst hiányában ismét rozszabb pénzt veretett, mit egy Tolnán 1521. szept. 1-én kelt okmánya bizonyít,⁶ mely szerint egy régi arany két ujjal ért fel. Lajos ugyan e pénz értékét csak a török háború miatt szállíttatá le s aztán a régít akarta visszaállítani, de az uj pénz majdnem 4 évig maradt forgalomban.⁷

¹ Schoenviesner: *Notitia Hungariae rei Nummariae* 328 l.

² Kaprinaynál *Hist. Dipl. P. II f. 189.*

³ *Corpus Juris H. 1464 22. 1478. 4.*

⁴ Schoenviesner i. m. 331 l.

⁵ Schoenviesner i. m. 332 l.

⁶ Wagner. *Dipl. Sáros* 85. l.

⁷ Schoenviesner i. m. 336 l.

Az 1523. budai gyűlés végzéseiből tudjuk, hogy 1 ezüst márka a kamarában 6 frt 50 denárért váltatott be (1523. 32); s hogy a pénzbevéltásnál 100 régi denárért 110 ujat adtak, (1523. 35) s két obulus értéke egy denár. (1523. 38) volt.

Lajos csak a boszniai püspököknek Keserő Mihálynak és Zerechen Jánosnak engedett pénzverési jogot, uralma végén azonban már sokan verettek pénzt, s a Lajos által veretettet vagy el nem fogadták, vagy pedig 3, 4 sőt többet is csak egy régi denár értékében váltottak be; azért Lajos elrendelte, hogy ily visszaélések megszűnjenek, parancsát mindenki megtartsa, s a régi pénzt ne bárhol s bárkinek tetszése szerint, de a budai kamaránál váltsák be; parancsát azonban nem igen tartották meg.¹

S hogy igen rosznak kellett a forgalomban levő pénznek lennie, bizonyítják a rákosi gyűlés végzései is, melyekben »mala moneta« és »bona monetáról« van szó, s melyeknek 35 cikke elrendeli, hogy a király jó pénzt veressen, és a rosz pénzt kincstartója által akként váltassa be, hogy 3 rosz pénzért egy jó pénz adassék. Ez a rosz pénz (mala moneta, caprea moneta) $\frac{3}{4}$ réz és $\frac{1}{4}$ ezüsből állott. Különbön a pénz folytonos hanyatlását Fachsen is bizonyítja, midőn azt mondja, hogy Zsigmond aranya 23 karat 10 gram, Mátyásé 23 karat 9 gr.; II. Ulászlóé 23 karat 8 gr.; II. Lajosé 23 karat 4 gram volt.²

Erre czéloz Mátyásnak is egy rendelete, melyszerint a »Lucrum Camerae« fizetésénél a Zsigmond alatti pénzt kívánja használtatni.³

A »Lucrum Camerae« vagy Monetagium alatt azon nyereség értetik, melyet a kincstár jó pénzek roszabbra való beváltásából húzott, vagy máskép a kamarai grófok által évenként e czímen szedett adót is jelenti.⁴ Ennek fizetésére minden országlakó köteleztetett, hacsak külön kiváltság által ez alól föl nem mentetett. Keletkezését II. Endre alatt nyerte, ki ez által akart kincstára zavart állapotán segíteni és magának pénzt szerezni, mit utódai is folytattak, kifejlődését és rendes adóvá való emelését azonban Róbert Károlynak tulajdoníthatni, ki az 1342. 1. decretumában »Lucrum Camerae« fejében minden portára 18 denárt vagy 3 garast, (melyből 14 tett egy aranyat), vetett ki; II. Lajos 1351-ben atyja e rendeletét megerősíté és szabályozá, felmentvén ennek fizetésétől a szegényeket a király és királyné jó-bágyait,⁵ az egyház szolgáit és a szabad városokat Zsigmond pedig már IV. r. II. fejezetében egy nagyobb portára 30, egy kisebbre 15

¹ Schoenviesner i. m. 340 l.

² Schoenviesner i. m. 343 l.

³ Corpus J. H. 1462. 20 és 1470. 6.

⁴ Pray Hist. Reg. Hung. F. 1. Not. previae VI. p.

⁵ Hunfalvy Pál Magyarország Ethnographiájának 345–48 lapján igen érdekesen mutatja ki a jó-bágy szónak helyességét és értelmét.

denárt vetett ki, s a L. C. nem fizetőire a III. Endre 1298. 60. fejezetében említett büntetést is szabta.

»Midőn pedig a »Lucrum Camerae« fizetése alól sokat felmentettek,¹ Mátyás 1457-ben úgy segített a bajon, hogy a »Lucrum Camerae« adó nevét egészen eltörölte, és helyébe a királyi kincstári adót »tributum fisci regales« hozta be, mely alól senkit föl nem mentett. Ugyancsak e czélből a »harminczad« helyébe a »korona-vámot« (vectigal coronae) hozta be; II. Ulászló 1492. 26. és II. Lajos 1525. 15. 16. a »Lucrum Camerae« már újra előjő; I. Ferdinánd alatt azonban egészen elenyészik, ki 1527-ben Budán kir. kamarát állított fel, melyet a török támadásai elől 1530-ban Pozsonyba tett át, 1748-ban udvari czímet nyert, és csak 1784-ben tért vissza Budára.

Az országlakók által fizetett terhek még ezek voltak: az 50-ed, legelőszőr Erdélyben fordul elő, és a jövedelmek 50 részének átadásából állott, mignem Zsigmond 1451-ben a husszita háború költségeire nálunk is behozta, 1456 óta Erdély ötvenedét bíró Wingarti Geréb János e szabadalmát Mátyás is megerősíté² huszadot szinte Zsigmond hozta be 1434-ben, és azt az egyháziak tizedéből rendeli fizettetni.

Tótországban a »Lucrum Camerae« megfelelt, a »Nyest-adó« (mardurinum), melyek még Kálmán hozott be, és eleinte nyers termékekben fizettetett, III. Béla és II. Endre azonban pénzzé változtatta, a név azonban megmarad, mignem I. Károly és I. Lajos alatt tisztán L. C. néven fordult elő és 10, 11 denárt tett.

A Mátyás által behozott új adó szerint azután egy porta fizetett 20 denárt, ha egy kapuban hárman laktak; 30-at, ha négyen, 40 denárt; öt porta egy arany forintot, melynek fizetése alól még az egyházi nemesek, sz. k. városok, jászkúnok, tatárok és oláhok sem voltak mentek.

Az adóbehajtás a kirovók (dicatores) tisztje volt, mit azok a szolgabírák kíséretében eszközöltek, és élelemmel (naponta egy pint bor, egy kenyér, egy csirke és egy mérő zab) a falubírák által láttattak el, kik ezért adómentességet élveztek. Ha egy falunak több bírása volt, az élelmezés terhe ezer közt oszlott meg.

Mátyás jövedelmei 1463-ban a pápai nuntius szerint, ki a »Lucrum Camerae« és a subsidiumokról nem tesz említést, 300,000 arany forintra rúgtak, nevezetesen: só után 80—100 ezer arany (mely összeg V. László alatt csak 33 ezer forintot tett s 1459-ben már 60 ezeret), érczbányák és pénzverés 44—54 ezer

¹ A Margit-rend, 1458-ban a lepoglavai pálos szerzet, az új-bányai keresztes szegények jó-bágyai, azonfelül a megyék adója tartozás fejében a hitelezők által lefoglaltatott, s az esztergomi érsek tized adója érvényben maradt akkor is, ha a Lucrum Camerae elengedettett Dr. Thallóczy Lajos: A kamara haszna 94 l.

² Rupp Numi Hungariae II. 156

frt, harminczad 82—100 ezer frt, zsidók adója s egyéb jövedelmek 30 ezer frt.¹

E korban az országban valamely magánbirtokon talált érczek, a birtokos sajátját képezték, kivéve a sót, mely a királyé volt; az érczekért a fejedelem csak a királyi úrbért szedhetette be.²

A külföldi pénznek behozatala tiltva volt, Ulászló rendelete pedig e részben oly szigorú, hogy az e törvény ellen vétőket egyenesen megégetni rendeli.³

Kemény büntetésük volt a hamis pénzverőknek is. Már Zsigmond egy 1390-iki rendelete, őket elfogatni s jószágaikat lefoglalni rendeli, de tiltják ezt — hűtlenség bűne alatt — még az 1405. 19. 1523. 40. törvények is, és a Htk. I. r. 14. 4. §-a.

A pénznek kezelése, a bányák művelése, a »*Lucrum Camerae*« és adók beszedése az ország kerületeiben egyesekre bízott, kik emlékeinkben: *Comites de Bánya*, *Comites cusionis monetae et urburarum*, *Comites Lucri Camerae*, *Camerarii*, *Praefecti monetales-eknek* nevezettek, s mindannyian a kincstárnok (*Thesaurarius* vel *supremi Camerarii*) igazgatása alá rendeltettek, kik Mátyás, Ulászló és Lajos alatt a következők voltak: Mátyás alatt: Zápolya Imre, János Erneszt, Dóczy Orbán győri, később egri püspök és bányagróf, Lukács csanádi püspök; II. Ulászló alatt: Bornemissza János. Telegdy István, Bottyán Benedek, Erneszt Zsigmond, Várady Ferencz, Zalkán László váci püspök; Herendi Miklós és Dombay Imre alkincstárnok; II. Lajos alatt, Várady Pál veszprémi püspök, Dóczy János, Szerencsés Imre kincstárnokok és Haller János pénztárnok.

A pénzverés mindig a király kizárólagos joga volt, csak királyi kgyelemből engedtetett meg némelyeknek, egy bizonyos időre ennek használata; így Kassának 1458, 1521-ben, Pozsonynak 1430-ban; Nagybányának 1468-ban egy vagy több évre. Ulászló 1441-ben Cseh Lászlónak és fiának Léván, V. László 1455-ben Giskrának Kassán; Fridrik 1459-ben a bazini és sztyörgyi grófoknak János és Zsigmondnak; II. Lajos 1524-ben Kesereő Mihály boszniai püspöknek és Zerechen Jánosnak egy évre adott pénzverési jogot.⁴

Mátyás I. decr. I. fejezetében pedig tiltja, hogy a pénzverés idegeneknek haszonbérbe adassék. Kaprinai a következő városokat említi, mint a melyekben a pénzverés virágzott: Pozsony, Visegrád (Belius Not. Hung. T. IV. p. 1742.) Buda, Pécs, Szerém, Nagybánya, Körmöcz, Kassa, Rozsnyó és Lőcse. Erdélyben pedig:

¹ Thallóczy i. m. 98. l.

² Corpus J. II. 1492. 30. 31.

³ Corp. J. H. Ulászló I. r. 31.

⁴ Kaprinay MSS. T. XXVII. N. 29.

Szeben, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Brassó, Szászváros, Enyed, melyeket Schoenviesner még Székesfehérvár, Selmecz és Gölniczbányával egészít ki. Hogy ezen felül még Esztergom, Lippa, Szomolnok, Verőcze, Szeged és Zágrábban is voltak pénzverdék, a fönmaradt okmányok világosan tanúsítják. Ránk nézve azonban mindezekből csak azon városok fontosak, melyekben a pénzverés a tárgyalt korban (1458—1526) virágzott ezek, pedig a következők voltak: Buda, mely úgy látszik a legnagyobb pénzverdével birt; Kassa, ez már a legrégebb időben is birt pénzverdével, mely I. Károly és I. Lajos alatt is virágzott; 1458-ban Mátyás szintén megerősíté a város pénzverési jogát, elrendelvén, hogy a pénz a budaihoz alakra, súlyra és értékre hasonló legyen, mely joga 1511, 1521 és 1528-ban is megerősített; Körmöczbánya pénzverdéje I. Károly alatt említették és II. Lajos alatt már pénzverdék közt az első helyet foglalja el s azon előjoggal birt, hogy a királyi pénzek csakis ott verettek; Nagybánya jövedelme már I. Mátyás alatt 1463-ban 20,000 frtra becsültetett. Később a király 1468-ban itt és Szebenben a polgároknak adta a pénzverdét haszonbérbe 13,000 aranyért.¹

A többi városok pénzverdéi kevésbbé voltak jelentékenyek.

III. A d ó z á s.

Az adózáshoz leginkább Mátyás szoktatta a nemességet. Átlátta ő, hogy a főúri bandériumok és a nemesi csapatok szervezése és egybehívása főleg szükség idején mily késedelemmel megy végbe s azoknál ép e késedelem miatt mennyire hiányzik a gyakorlottság és a katonai kiképzés, mely a vele érintkezésbe jött népeknél is csaknem magasabb fokon állott; szóval átlátta, hogy e nemesi és akaratanak nem föltétlenül álvett csapatoknak hadjárataiban és terveik kivitelénél nem veheti nagy hasznát; azért megengedé, hogy a nemesség hadkötelezettségét és az azzal járó terheket adóval válthatja meg, eleinte egy, később öt évre.²

Ez igen czélszerű és hasznos eszköznek bizonyult be Mátyás alatt, kinek volt erélye és tekintélye a nemességet féken tartani, azonban e reform hátrányait utódai a gyenge Jagellók érezték leginkább, kiknél hiányzott a tekintély, a nemességben pedig, kik

¹ Kaprinay MSS. T. XVI

² A pécsi püspök 1494—1495. évi számadási könyvében is ily tételket lelünk: Rđus Dnus Nicolaus Vacienſis ut per integrum annum non executuerat solvit Regie Majestatis 900 fl.

Item D Andreas de Bátor 1000 fl.
 » Podmanitzky 200 fl.
 » Gubernator Pech-Varadiensis 500 fl. stb.

Mátyás kormánya alatt, az adózás által válták meg magokat a hadviseléstől, egy hadilag alig használható elemet nyertek, mely egészen elszokott a hadi munkától.

Mátyás erélye által azonban a nemességre a rendes adózáson kívül más terhet is rótt. ¹ Ő a nemesség által a rendes adón kívül tervei kivételére bizonyos segélyt, úgynevezett »subsidiúmokat« is szavaztatott meg magának időről időre az országgyűlésen, melyet sokszor ép e célból hívott össze elég sűrűn. (32 évi országlása alatt 24-et tartott.) Az adózás e neme jóformán új volt, ² de Mátyásnak, jóllehet sok ízben vette e »rendkívüli segélyt« igénybe, mindannyiszor sikerült azt keresztülvinni, valahányszor neki arra szüksége volt. Legelőször a budai 1462-iki országgyűlésen kezdé meg azt, midőn a nemességtől a korona kiváltására egy egy arany forintnyi segélyt kért, mit neki azok készséggel meg is szavaztak, s az 1463-iki tolnai gyűlésen a nemesek minden öt telek után egy arany forintot ajánlottak.

1467-ben, mint említettük, a »Lucrum Camerae« eltörlése és az új adó behozatala által segített kincstára állapotán; 1468-ban a pozsonyi országgyűlésen újból egy arany forintnyi segélyt szavaztat meg magának a nemesség által a Podjebrad elleni cseh háború költségeire, miért ezek egy évre a közfelkelés terhe alól mentettek fel. ³ Az 1469-iki budai országgyűlésen pedig a török elleni hadjáratra szedetett egy arany forintnyi segélyt; a segélyezésnek e gyakori igénybevétele azonban már kissé nehezebben ment s ígérte is a nemességnek, hogy őket többé nem adóztatja, s erre nézve kezességet is vállalt 4 egyházi és 12 világi nemes által és a nemesség egy évre újból felmentetett a személyes hadi szolgálat alól. »Mátyásnak ez önkénye azonban, —

¹ Hogy az egy telkes nemesek már Mátyás korában rendes telek-adót fizettek birtokaik után, csak úgy mint a jobbágyok, bizonyítja az orsz. levéltár egy adólajstroma 1488-ból, a mely Veszprém megye adózó jobbágyainak és egy telkes nemeseinek (nobiles unius sessionis) névjegyzékét és adómennyiségét foglalja magában. Ebben először a királyi egyházi és nemesi birtokok jobbágyságai által fizetett adómennyiség van bejegyezve járássok szerint. Azután következnek az egy telkes nemesek ily czimei: Processus Johannis Kouáthey super nobiles unius sessionis, szám szerint 32 nemes telek-adója van feljegyezve. Miskey György 22 nemes telek-adójáról számol, Vámosy Pál 17-ről, Akay György 15-ről számol be. Egy egy nemes által fizetett adómennyiség 1–4 forint közt váltakozik. A lajstrom eredetije az országos levéltárban nem teljes azonfelül elázott és molyette levén, sok helyen olvashatlan.

² Első nyomait Hunyady J. kormányzósága alatt látjuk. kinek az 1446-ki országgyűlés jun. 6-án rendkívüli adót szavaz meg. E szerint minden 5 jobbágy-kaputól fizettetett egy arany forintot; ezt fizették a kir. városok is; a jobbágytalan nemesek minden 4 kapu után fizettek egy aranyat. A 15 nap alatt nem fizetőnek jószágai elkoboztattak, melyeket 10 ezüst giráért válthatott vissza. Kerékgyártó: Hazánk évlapjai 284. l.

³ Kovachich: Suppl. ad Vest Comit. II k. 1968.

mondja Szalay — de még inkább azon körülmény, hogy a három év alatt két millió aragnál többet elnyelt cseh háború költségeinek pótlására a főpapoktól országgyűlésen kívül is adót szedtetett, lázadást szült.«¹ Ez volt ama ismeretes lázadás, melynek Vitéz is részese volt, melyet azonban, — mint tudjuk — Mátyás bámulatos erélye által, minden nagyobb következmény nélkül el tudott nyomni. Mátyás a segélykezesekkel azután szünetelt egy ideig; 1474-ben azonban a török ellen újból egy arany segélyt ajánlattott meg magának, melynek megadását a rendek már bizonyos feltételekhez kötik; nevezetesen: 1. e segély mindenkire kötelező legyen és senkinek el ne engedessék, 2. és ha egynémelyek ennek fizetése alól felmentetnek, azt senki ne tartozzék fizetni, 3. ennek fejében a »Lucrum Camerae« két évre engedessék el.² 1475-ben a közveszély azonban a nemességet újra áldozatokra készíti, a török ellen az egy arany forintot újból megszavazzák, sőt még hadi szolgálatukat is fölajánlották azon esetre, ha a szultán személyesen jönne az országba.» E segély alól sem polgár, sem város, sem jobbágy nem mentetett fel, kárpótlásul azonban bizonyos menységű sőt kaptak; azon vármegyék vagy helységek pedig, melyek a »Lucrum Camerae« fejében 25 denárt fizettek, ezt az egy arany forintnyi segélybe számíthatták, sőt a »Lucrum Camerae« még a jövő évre is elengedtetett. A török azonban, ki ellen e nagy készülétek tétettek, ez idő szerint nyugalomban hagyta az országot.

A feltételek, melyek alatt a rendek ezen segélyt megszavazták, a következők voltak: 1. e segély csak is a török ellen fordíttassék; 2. e segélybe számíttassék a »Kamara Nyereség« is; 3. mentesek ettől az egyházi nemesek, pap nemesek, nemesek sáfárjai, zsellérjei és a falu birái; 4. a rendek ez évben hadiszolgálatra nem kötelezhetők, kivéve a török ellen; 5. ily segélyt a király többé nem kér, hanem az ország hadi erejét viendi a török ellen; 6. egy évig a törvény-nyolczadok felfüggesztetnek; 7. a király és anyjának jószágai is viselik e terhet; 8. a harminczad a régi állapotba tétetik át.⁴ Daczára azonban e feltételek 5-ik pontjának, az 1476-ik évi országgyűlésen a főrendek és megyék követői minden házhely után újból egy arany forintnyi segélyt ajánlottak, talán buzdulva a pápa és a velencei köztársaság példáján, kik a török ellen 93 ezer aranyat küldöttek Mátyásnak.⁵ S 1478-ban a budai országgyűlésen ismét új segélyt nyert Mátyás a török ellen; még pedig minden jó-bágy-telek

¹ Szalay: Magyarország tört. 285. l. III. k.

² Corpus J. K. 1474. l. 2-6. §.

³ Kovachich i. m. II. k. 233. l.

⁴ Teleky i. m. III. 441. l.

⁵ Kovachich m. 233. l.

után öt egymást követő éven át egy aranyat a »Kamara-Nyereség« betudásával, feltételül szabván azonban a nemesség, hogy a török ellen hadba menni ne köteleztessék.¹

Ily sokszerű és rendkívüli pénzsegélyek mellett még az is megtörtént Mátyással, hogy pénzkölcsönöket vett fel, sőt adósságát ki nem fizetvén, azt Ulászló örökölte. Erre nézve szolgáljon például a következő elég komikus eset: 1475 decz. 5-én Mátyás, László budai préposttól Ernst János jótállása mellett 8000 aranyat vett fel kölcsön, mely szivességéért a prépost 460 aranyat kapott. (Kamat? ² Mátyás halála után 1493. febr. 24-én Ulászló az adósságot magáévá tette; újból Ernst János jótállása mellett; ³ 1505. nov. 14-én azonban Szentgyörgyi Péter országbíró elmarasztalta Ernstet az összeg megfizetésében, de ez időközben meghalt.⁴ Elhalt e közben a kölcsön-adó László prépost is, Mátyás adósságát azonban végrendeletileg az esztergomi és budai káptalanoknak hagyományozta, kik pénzközhöz akarván jutni, a jótálló fiát Ernst Jánost az összeg megtérítése végett beperelték: Ernst azonban Ulászló okmányára hivatkozott, melyben az Mátyás adósságát magáévá tette. Az országbíró tehát a rendes törvényes uton a királyt megidézttette, az ügyet azonban sept. 28-áig napolták el.

A tárgyaláson aztán Nyemey Moczkos György, a két káptalan megbízottja, előmutatá a prépost végrendeletét; Ernst János ellenben Ulászló elismerő levelére hivatkozott, melyet Petróczy Hencelfy István megerősített, s melynek értelmében Ulászló csak ugyan elmarasztaltatott volna az adósság megfizetésében, ha Petróczy hirtelen fel nem találja magát s kétségbe nem vonja Ernst okmánya törvényes értékét, (mely csak másolat volt) s miután az eredetét felmutatni nem tudá, az összeget mégis csak Ernst fizeté meg és nem a király.

Még arra is számtalan példa van, hogy Mátyás az adókivetésnél gyakran önkényüleg járt el; mint ez a szászoknál történt, kiktől 1471-ben 21,600 forintot, 1475-ben pedig 10,000 forintot kért adó fejében, még pedig rögtön.⁵ Jóllehet Mátyás mintegy viszonzásúl e terhekért a szászokat némi kedvezményekben is részesíté, mint ez egy 1486-ik évi okmányából kitünik, melyben a hét szász szék lakosságának ama régi szabadalmát, mely szerint azok saját szükségleteikre magokat sóval ellátják — megerősíté; vagy egy másik okmányából, melyben azon kiváltsággal ruházta fel őket, hogy a jövőben udvaronczaik, védenczei és szol-

¹ Corp. J. H. 1478: 2. 3

² Magyar tört. tár XII. 27. l. 48. sz.

³ U. o. XII. k. 30 l. 55. sz.

⁴ U. o. XII. k. 38. l. 65. sz.

⁵ Teleky: Okmánytár XI k. 537. l.

gáinak élelmet és lovaiknak takarmányt adni fizetés nélkül nem kötelesek ¹

A fentebbiekből tehát látható, hogy Mátyás alatt a nemesség a rendes adókon kívül az adózást illetőleg a subsidiumok gyakori megajánlásával igen terhelve volt; de Mátyás tekintélye és erélye által kincstárát jó karba helyezé, főleg az 1467-ik országgyűlés új adóreformja által.

Egészen más helyzete volt azonban a nemességnek az adózás után Ulászló és Lajos kormánya alatt, midőn a nemesség felszabadulva Mátyás kemény kezei alól, utódaiban ép oly gyenge fejedelmeket nyert, mint a mily erős volt Mátyás. És a nemesség sietett is kizsákmányolni az alkalmat a maga önző érdekeire. Megsokalták az adózást, az áldozatokat, melyekkel őket Mátyás folyton terhelé, és most, midőn arra legnagyobb szükség lett volna, midőn a hont veszély fenyegette, csak lassan, hanyagúl és lelkiismeretlenül fizették az adót s valahányszor az adókérdés került szőnyegre az országgyűlésen, az mindannyiszor éles conflictusokat szült a király s a nemzet között; a rendkívüli segélyajánlatok eltörlését pedig mindjárt Ulászló megválasztási okmányában is feltételül szabták ki. Ily segélyezések megajánlására azonban mégis fordul elő több-kevesebb példa Ulászló s Lajos alatt is, jóllehet az ellen a nemesség egyik-másik része mindig élesen kelt ki, mint az 1495-iki országgyűlésen is, midőn Ulászló megválasztási okmánya ellenére házhelyenként egy arany forintnyi segélyfizetésével terhelte a nemességet, mi ellen a köznemesség erősen protestált. Az 1496-iki pozsonyi országgyűlésen a főnemesség újból megajánlá az egy arany forintot, s a köznemesség újból ellenkezett s talán némi joggal is, mert egyesek lelkiismeretlensége folytán az adó oly rosszul kezeltetett, hogy Ulászló hatévi adójából — melynek 1.800,000 forintot kellett volna tenni, ennek kezeihez csak 60,000 forint jutott; miért aztán a király a kincstártót (Zsigmond pécsi püspök) be is fogatta, és 400,000 arany megtérítésében marasztalta el. Ez volt Ulászló egyik legerélyesebb tette, mire aztán a nép fel is kiáltott örömeben: »ez már az igazi király.« ² Az 1504-iki országgyűlésen a nemesség még erősebben tiltakozik a segélyajánlatok ellen. Végzést is hoztak, mely szerint segélyt vagy adót csak országgyűlésen szabad felajánlani a főpapok, bárók és a többi nemések közmegegyezésével, és a mely megye országgyűlésen kívül ajánl fel segélyt vagy adót, annak nemessége hitszegés bűnébe essék és az ország többi nemeseinek társaságából kirekesztessék. ³ Az 1518-iki budai ország-

¹ Teleky: i. m. X. k. 608. l.

² Engel: Geschichte d. Ung. Reichs u. seiner Nebenländer I. k. 17—181. l.

³ Szalai: i. m. III. k. 444. l.

gyűlésen a szóba hozott egy arany forintnyi segély pedig oly izgatottságba hozta a köznemességet, hogy ez is egy ok volt arra nézve, miszerint azok külön váltak és Bácsra mentek gyűlést tartani, hol azonban a főnemességnél is nagyobb segélyt ajánlottak fel a szorongatott haza védelmére.

Ugyanis míg a budai gyűlés végzéseinek másodika házhelyenkint egy aranyat ajánlott, addig a köznemesség a szükséges hadi készülétekre két éven át 2 arany forintot vetett ki, és a »Kamara-Nyereség« betudásával a királynak házhelyenkint 120 denárt ajánlott fel, melyből 80 denár az udvartartás költségeire, 20 denár az erdélyi vajda (Zápolya) kezén lévő várak és harmincadok kiváltására, 20 denár pedig az adósságok törlesztésére fordíttassék.¹ Az 1520. február elején Budán tartott országgyűlésen is, melyen a bácsi gyűlés végzése megerősítettek, a végvárak megerősítésére egy arany forint segély ajánlatott minden házhely után.² Az 1521-iki országgyűlésen pedig, midőn a török betörése már kétségtelenné vált, sőt midőn Suleiman minden akadály nélkül haladt előre és Nándorfehérvárt is bevette, (aug. 25) a veszély végsőre kényszeríté a rendeket, és nagy áldozatok szülője lett.

Nyomasztó terheket róttak nemes és nem nemesre egyaránt, hogy a haza létét megmentsék. Az egy arany forintnyi segély kivettett az ország minden nemeseire és zsellérjeire. Ezenfelül még a következő adókat vetették ki: minden hordó bor után nagyságához képest 25 denártól egy aranyig, minden hordó sör után 5 illetve 10 denár, egy-egy ló, ökör, tehén vagy egyéb szarvasmarha után 2 denár, kézművesektől minden műhely után egy arany, kalmárok árú értékének huszadát fizessék, a házalók minden szekér lovuk után 50 denárt, minden malomkerék és minden háló után egy aranyat fizessenek. Plebánosok, káptalanok és más egyházi személyek arany- és ezüst- neműjök tizedét, a zsidók, gazdagok, szegények, ifjak, felnőttek, nők és öregek egyaránt egy arany adót vetettek ki. Szalai szerint az így kivettett adónak, ha lelkiismeretes ember a kincstartó és nem Szerencsés, és ha az adó teljesen behajtatik, öt millió forintot kellett volna tenni, az adóbehajtás és adókezelés azonban oly lelkiismeretlenül és oly hanyagul történt, hogy az összes adóösszeg csak 45,747 arany forintra rugott.³

De e finantz-operatióval is úgy voltak, mint a jó és czélserű törvények legtöbbszörével, meghozták azokat, de se végre

¹ Szalai: i. m. III. k. 511 l.

² Szalai: i. m. III. k. 515 l.

³ Megjegyzendő azonban, hogy ép ez időtájt 1521. szept. 1-én Lajos Tolnárról megparancsolta a kamara-grófoknak, hogy a pénzt küljegyeinek megtartásával belső értékének felére szállítsák. Kerékgyártó: Hazánk Évtapjai 360 l.

nem hajtották, se meg nem tartották. S mikor az országot még nagyobb veszély fenyegette s a török mindig nagyobb foglalásokat tett, új segélyül — Erdély és Slavoniát is ideértve — két arany forint vettetett ki a hadviselésre, majd ismét egy arany, melyből $\frac{3}{4}$ rész a királyé és $\frac{1}{4}$ rész a kincstáré legyen. 1523-ban minden házhelyre majd egy, majd két arany adó vettetett ki s az 1523. 26. §. szerint e segélyt Erdély és Slavoniának is fizetni kellett, melyre már előbből fél arany vettetett.¹

Az 1525-iki országgyűlésen Lajos ismét rendkívüli segélyt kért a nemességtől, melyet az meg is ígért, de csak föltételeken, nevezetesen: 1. bocsájtassanak el az udvar szolgálatában álló idegenek; 2. küldessenek haza a császár és a velencei köztársaság követei; 3. alakíttassék át, a múlt országgyűlés értelmében, a királyi tanács; 4. Szalkán érsek tétessék le a főkancellárságról. A küldöttség egyuttal kijelenté, hogy kérésök megtagadása a nemesség erőszakos föllépését vonhatja maga után. Sőt az országgyűlés oly végzést hozott, melynek értelmében a főpapoknak járó tized az ország várainak erősítésére fordíttassék.²

1526-ban pedig a Pesten összegyűlt rendek, midőn Sulejman már megindult táborával, egy fél aranyat ajánlottak föl minden jó-bágy-telek után és elhatározták, hogy a nemesség személyesen tartozik fölkelni és az ország jó-bágyainak ötödét, végveszély idején pedig az összes pórságot föl kell fegyverezni; a gazdagabb nemességtől pedig kötelezettségeiken kívül tehetségeikhez mért áldozatokat kívántak. Ugyanekkor adott a pápa is, a Fugger tőzsérház is 50—50 ezer aranyat, mely összeg azonban a követeléseikkel föllépett egyháziak és világiak kielégítésére fordíttatott.³ Látni való tehát ebből, hogy a nemesség még a Jagellók gyöngé kormányja alatt is, tetemes terheket viselt a rendes és kötelező adókon kívül, sőt a segélynek ily gyakori megszavazása és a haza érdekében hozott áldozatok határozottan nagyoknak mondhatók. Nem szabad azonban felednünk, hogy e szép törekvések, a haza javát czélzó intézkedések legtöbbször csak »holt betűk« maradtak, valamint a szépen alkotott törvények is, melyek ha megtartatnak és a följajlott adók mindannyiszor behajthatnak, okvetlen elhárították volna a nemzet létének és önállóságának elvesztését, mely nem Mohácsnál sujtá a nemzetet, de már előbb a Jagellók gyöngé kormányja a nemesség egyenetlensége alatt lassú, de biztos léptekkel közeledett, habár azt az önző érdekeit hajhászó nemesség szenvedélyszülte

¹ Pray Epistolac etc. I. f. 119.

² Szalay: i. m. III. k. 551. l.

³ Szalay: i. m. III. k. 551. l.

vakságában csak akkor látta, akkor érezte, midőn elkerülhetlen volt a veszély.

A föntebbiekben láttuk a nemességnek azon terheit, melyeket a rendes adózáson kívül a rendkívüli segély ajánlatok útján viselt. Most azt szándékozunk kimutatni, mi része volt a köznemességnek a rendes adózásban? Erre nézve a legtisztább és legvilágosabb adatokat szolgáltatathatnának ezen időszak számadási könyvei, melyek közül azonban, fájdalom, csak három maradt fel a mohácsi vést megelőző korból. A legrégebb ezek közül Zsigmond pécsi püspök és kincstartóé, mely 1494. január 31-től 1495. december végeig terjed.¹ Ebből világosan kivehető, hogy az összes bevétel 1494-ben 177,305 $\frac{1}{2}$ arany forintot; az összes kiadás pedig 196,944 forintot tett, tehát 19638 $\frac{1}{2}$ forinttal többet, mint a bevétel. Engel azonban a számadási könyvet átvizsgálván, úgy találta, hogy abban sok a hiba, miért is ő az egészet újból átszámítván a következő eredményre jut: az 1494. évi adóösszegeinek (Contributio) kellett volna tenni 206579 $\frac{1}{2}$ ar. frtot miután azonban ebből elengedettett 91265 $\frac{1}{2}$ » és a behajtási összegek tevének 9155 $\frac{1}{2}$ »

	Összesen	100421	ar. frtot
S így az 1494. évben tényleg bejött adó-	menyiség	106158 $\frac{1}{2}$	»
Ehhez járult még a városok, erdélyi szászok	és a zsidók rendkívüli adója	59039 $\frac{1}{2}$	»
és az 1495. évről előlegkép beszédett		12017 $\frac{1}{2}$	»
		177215 $\frac{1}{2}$	»
A bevétel tehát a kincstartó által felszámolt	kiadásokat	196944	ar. frtot
		19638 $\frac{1}{2}$	frttal

múlja felül, nem pedig mint ő számítá 19625 frttal.

»Dies Geld nahm der Herr Geistlicher Schatzmeister aus eigenem Gelde, zum Theil auch borgweise auf seinem Namen aus, und ersetzte sich er selbst mit einem sehr christlichen und geistlichen Zusatz von 10,000 fl. aus der Steuer des Jahres 1455. Denn er nahm (vide dies 25. Aug.) 29725 fl. statt 19615« »Vahrlich eine schöne Finanz-Vervaltung ein blühender Zustand des Reichs, wo beinahe die ganze Hälfte des Steuerbetrags auf Nachlässe und Einbehufungskosten aufgang« — mondja Engel i. m. Szerinte a legtöbb a nádor birtokai után járó adóból engedtetett el. kinek évi járadéka úgyis 7400 frtot tett, sőt a nádor ú. n. »Familiaresei« sem fizettek semmit. Adómentesek voltak még a Corvin herceg birtokai, kinek évi járadéka azonfelül 10,000 arany volt. Józsa temesi főispánéi, kinek évi járadéka 7000 frt

¹ Engelnél: Geschichte des Ungr. Reichs. Halle. 1797. I. k. 17–181. l.

volt s 2000 frt sóban, azonfelül csak 100 lovast állított ki; a nagy fizetésű bárók, praelátusok, püspökök, apátok és kolostorok, kik úgy is jövedelmező kilenczedet és tizedet húztak és még a katona állítást is megválthaták 900 vagy 1000 forinttal, sőt ezek rokonai és unokái is adómentességet élveztek. »So ward also das Mark des Landes von wenigen Oligarchen ausgezogen«, mondja Engel, mert míg az udvaroncok, hatalmas nemeseknek stb. az egész adó elengedtetett, addig a szegényeknek pedig 100-tól csak 5°/. E hatalmas nemesek azonfelül a királytól »pro subsidio« czimen még nagy összegeket is csikartak ki a püspökökkel, prépostokkal egyetemben.

Engel itt egész sorozatát adja az egyháziak kapzsiságának és a királytól kicsikart ajándékaiknak, úgy hogy ha okmányok nem bizonyítanak, állításának alig lehetne hitelt adni. Az adóbehajtást pedig oly lelkiismeretlenül kezelték az adókirvók, (dicatores), miszerint számadásaikban gyakran fordulnak elő ily tételek is: »e birtokról az adó nem volt behajtható;« miért később melléjük minden megyéből négy vagy öt nemes rendeltetett, mi ismét az adóbehajtás költségeit emelé. Sokszor meg épen adóvégrehajtást (executio) kellett alkalmazni, ilyenkor az adót huszárok által hajtották be, mint ez 1495-ben Zalamegyében történt.

Az 1495-ik év költségvetése a következőleg alakul:

Kivetett összeg:	Behajtott összeg:	Be nem hajtott összeg:
219,582 ^o frt.	125,631 ^o frt.	76063 ¹ / ₂ frt.
Esztergom, Zala és Erdély többlete	479	»
Corvin János adója	9505	»
Az adóbehajtás költségei tevének	7904	»
A behajtott összeg	125631 ¹ / ₂	»
	Összesen	211679 frt.

Más jövedelmek tettek 11005 frtot, hozzáadva ezt a behajtott összeghez, az egész 1495-ik évi bevétel tesz 136,636¹/₂ frtot és az 1495-ik év kiadásai tesznek 139,838 frtot és 35 denárt, 1495-ben tehát a deficit már csak 3201 frt 88 denárt tett.

Miután pedig a Corpus Jurisból tudjuk, hogy ez időben minden jobbágy-telek után egy arany forint adó fizettetett, a Teleki művében feldolgozott 22 megyénél pedig az adófizető telkek száma és azok adója is fel van említve, a vármegyék adófizető jobbágy-telekeinek számát és azok adómennyiségét is kivethetjük e két évben, melyet a következő tábla tüntet fel:

Folyó sz.	Megyék	Év	Adófizető házhely	Adó-mennyiség	Év	Adófizető házhely	Adó-mennyiség	Jegyzet	
1	Mosony és Pozsony		4661	4661		920	920	Engel i. m. 35 és 144 l.	
2	Soprony		1978	1978 $\frac{1}{2}$	1978—2148	2140	148	"	
3	Győr		2000	2003		1973 $\frac{1}{2}$	29	" 135 "	
4	Veszprém		2500	3461 $\frac{1}{2}$		2500	26	" 132 "	
5	Szala		9550	9553		9550	34	" 141 "	
6	Vas	4500—5000	4505 $\frac{1}{2}$		4500—500	5051	24	" 145 "	
7	Somogy		11000	11012		11000	28	" 143 "	
8	Baranya		15000	15018		15000	28	" 143 "	
9	Tolna		10000	9924 $\frac{1}{2}$		10000	28	" 133 "	
10	Fehér		3000	3090			3068	24	" 136 "
11	Solt		2750	2750		2750	25	" 136 "	
12	Komárom		2200	2195		2200	22	" 130 "	
13	Pozsony		4400—4600	4661	4400—4661	4435	35	" 144 "	
14	Trencsény		3600—3800	3791 $\frac{1}{2}$	3600—3800	3608 $\frac{1}{2}$	22	" 140 "	
15	Nyitra		7000	7003 $\frac{1}{2}$		7000	6751	29	" 139 "
16	Bars	2600—2800	2787		2600—2800	2660	33	" 145 "	
17	Hont		3600	3659		3600	23	" 137 "	
18	Liptó	800—850	854 $\frac{1}{2}$		800—850	791	34	" 134 "	
19	Turóc		1000	976 $\frac{1}{2}$		1000	944 $\frac{1}{2}$	34	" 135 "
20	Zólyom		1500	1546		1500	1421	33	" 138 "
21	Árva		300	299		300	301	34	" 155 "
22	Nógrád		5000	5026		5000	4911	26	" 132 "
23	Szepes		1960	1962		1960	1501 $\frac{1}{2}$		133 "
24	Köz.-Szolnok		2500	2454 $\frac{1}{2}$		2500	2610	20	" 134 "
25	Ung		2600	2653		2600	2410	21	" 132 "
26	Zemplén		6200	6243		6200	6012	22	" 137 "
27	Abauj		3500	3460		3500	3530	23	" 139 "
28	Kül.-Szolnok		2400	2350		2400	2553	25	" 130 "
29	Bereg		2700	2860		2700	2507	27	" 134 "
30	Ugocsa		1300	1368		1300	1271	27	" 142 "
31	Pest		4500	4097 $\frac{1}{2}$		4500	4500	30	" 131 "
32	Pilis		1800	1956		1800	1746	31	" 13 "
33	Borsod		4800	4708 $\frac{1}{2}$		4800	5000	26	" 140 "
34	Heves		5400	5428		5400	5722	31	" 140 "
35	Gömör		4000	4013 $\frac{1}{2}$		4000	3907 $\frac{1}{2}$	32	" 131 "
36	Torna		1000	1000		1000	832	32	" 140 "
37	Esztergom		1300	1322		1300	1100	33	" 132 "
38	Szabolcs		4500	4578		4500	4308	36	" 141 "
39	Szatmár		6000	5935 $\frac{1}{2}$		6000	6184	36	" 145 "
40	Pozsega		3600	3647 $\frac{1}{2}$		3600	2027	36	" 142 "
41	Maramaros		1700	1718		1700	1718	37	" 138 "
42	Kraszna		700	704		700	800		137 "

Slavoniában a Száván innen való részből Zerechen Lajos és András mester behajtott 16112 $\frac{1}{2}$ 29390 37 és 146 l.

¹ A Teleki művében felsorolt 22 megyénél a házhelyek pontosan advák, a többire nézve az adófizető házhelyek száma csak a házhelyenként fizetett 1 frt adó után gondolható.

Folyó sz.	Megyék	Év	Adófizető házhely	Adó-mennyiség	Év	Adófizető házhely	Adó-mennyiség	Jegyzet
Erdély adója: Istvánfy István és Kápolnay Miklós által behajtvva.								
1	Kolos		5600	5643		5600	5583	38 } 149 I.
2	Fehér		6700	6788		6700	6688	
3	Szolnok		2800	2806		2800	2756	
4	Doboka	1494	3100	3102 $\frac{1}{2}$	1495	3100	3100	
5	Hunyad		5600	5654 $\frac{1}{2}$		5600	5604 $\frac{1}{2}$	
6	Küküllő		3300	3377		3300	3307 $\frac{1}{2}$	
7	Torda		4000	4071 $\frac{1}{2}$		4000	4051 $\frac{1}{2}$	

E táblázatból, — amennyire az összeállítható volt, tisztán kivethető e kor (II. Ulászló) adózási terhe. Összehasonlítás útján e táblázat még a népességi számra és a közgazdasági viszonyokra is érdekes világot vet.

A másik két — e korból fönmaradt — számadási könyv, Thurzó Elek kincstárnoksága idejéből való és ezek egyike 1525, jan. 1-től jul. 15-ig, másika 1526. máj. 24-től jun. 30-ig terjed; mindkettő azonban csak a királyi udvar kiadásait tartalmazza, melyekből igen érdekes adatokat nyerhet a cultur-historicus; ránk nézve azonban mindkettő kevés érdekel bir. Legfeljebb hanyatlást, a királyi jövedelmek feltűnő csökkenését tüntetik elénk és a pénzjövedelmek oly szembetűnő fogyását a Jagellók alatt. Nevezetesen míg Mátyás jövedelmeit a pápai nuntius már 1463-ban a »Lucrum Camerae« és a subsidumok nélkül 300,000 forintra teszi,¹ s némelyek azokat 800,000, sőt 940,000 frtra becsülték;² addig Ulászló jövedelmei, mint láttuk, 1494-ben 177,305 $\frac{1}{2}$ forintot, 1495-ben pedig 136.636 $\frac{1}{2}$ forintot tesznek már csak ki, s II. Lajos alatt 1523 végén az ország összes jövedelmeit 180,709 frtra, 1524-ben 324.408 frtra számították, 1525-ben pedig a tényleges kiadások már csak 314,000 frtra mentek. Ebből a pénzverdékre esett 124,279 frt, a harminczadokra 32,800, az erdélyi huszad és ötvenedre és a szászok adójára 31,700 frt, a kir. városok censusára 6312 frt, a zsidók adójára 1600 frt.³ Ehez járult a »Lucrum Camerae«, mely minden jó-bágy-telek után 20 vagy 25 denár volt, s ez 23,000 frtot tett ki a Szidlovieszky napló nyomán.⁴

¹ Thallóczy: i. m. 98. l.

² Suriano 1516. és Bonfin 1519-iki zárjelentései Engelnél.

³ Schedius: Zeitschrift von für Ungarn III. k. 97. l.

⁴ Fraknoi: II. Lajos udvara. Budapesti Szemle. 1876. 142. l.

Ulászló és Lajos jövedelmei mindenképen csökkentek. A Mátyásnak sok hasznot hozó arany- és ezüst-bányák művelése is elhanyagoltatott, sőt Ulászló azokat a Thurzók és Fuggereknek adta bérbe 30,000 frtért, II. Lajos pedig e címen 1519-ben alig kapott 14,000 frtot; 1522-ben pedig a hét bányaváros területén lévő bányákat nejjének adta át. Mátyásnak a sóbányákból is nagy jövedelme volt; 100,000 frtnál többet hoztak ezek neki, még az 1521-iki országgyűlés számításai szerint is 100.000 frtot lehetett volna azokból előteremteni. Ulászlónak azonban már, a hanyag és hűtlen kezelés folytán, alig hoztak 25,000 frtot, Lajosnak pedig 1519-ben csak 16,000 frtot jövedelmeztek; az 1523-iki költségvetésben e címen semmisem vétetett fel.

Ezen 1523-ik évi költségvetésben a koronajavak utáni jövedelmek sem említettek, melyek pedig Mátyásnak 50,000 frtot hoztak. Ulászló azonban azok legnagyobb részét vagy elajándékozta vagy elzálogosította.¹

IV. Hadviselés.

Mátyás már az 1459-iki szegedi országgyűlésen végzést hoztatott, mely őt képessé tette a hadviselést országos erővel megnyitni. Eszerint a nemesség összes jó-bágyai összeirattak s ezek közül minden huszadik ember mint lovas (huszár) három havi hadiszolgálatra köteleztetett. E lovas sereg képezte a huszárságot, kik a sereg zömét képezték s kikhez az egyháziak és világiak dandárai csatlakoztak, kik e célra 4000 aranyat kaptak a kincstárból. A nemesség három óra s csak az ország határán belül tartozott felkelni s csak az esetben, ha a király személyesen indult a táborba, rendkívüli esetben azonban az ország összes ereje tartozott felkelni és hadiszolgálatokat tenni.²

Mátyás támadó hadát inkább a minden viszontagságot tűrni tudó parasztok, csehek és ráczokból választá, kik parancsától feltétlenül függtek; a nemességnek pedig megengedé, hogy hadi szolgálatát adóval (ötszörössel) válthatá meg, mint föntebb említettük, sőt példák vannak arra is, hogy Mátyás maga menti fel a nemességet a hadkötelezettségtől, mint ez egy 1463-iki okmányából kitűnik.³ Átlátta ő, hogy az ország nyugat felől nincs természetesen határolva, s folytonosan ki van téve a Németország felől jövő támadásoknak, terve tehát odairányult, hogy Ausztriát hatalmába kerítse s az így alakítandó Osztrák-Magyar-

¹ Fraknói: i. m. 142 l.

² Kaprinai: Hist. dipl. I. k. 221. l.

³ Teleki: Okmánytár. X. k. 165. l.

országban az utóbbi legyen a szerepvivő. Erre czélzó intézkedései közt fontos a hadügy szervezése. Az országot a küellenesség ellen védeni a király kötelessége volt, mit leginkább a királyi bandériumokkal eszközölt, mellettök azonban saját költségén, saját akaratától függő zsoldosokat tartott, leginkább a csehekből és szomszédos népekből választva azokat.

Ez állandó sereget 1465-ben szervezé, miután 1466-ben serege Zvornik ostrománál felmondá az engedelmességet, mely körülmény csak sietteté a királyt terve kivitelében, mely egy akaratától függő sereg felállítására szoritkozott. A sereg zsoldját saját birtokaiból, a városok censusából és egyéb jövedelmekből fizeté. Ez állandó sereg felállításának is megvoltak azonban a maga hátrányai, mit leginkább gyenge utódai éreztek. A hadkötelezettség alól adó által felmentett nemesség lassankint elszokott a harczy munkától, melyben legfeljebb a főnemesség vett részt alvezéri minőségben, kik idővel nagy hatalomra emelkedtek; s midőn Mátyás halála után, ennek intézményei felbomlottak s hiányzott a tetterős fejedelem, ki nekik parancsolni tudjon, ezek lettek a fejedelem legveszélyesebb ellenői, ezek képezték az olygarchyát. Példa erre Zápolya, Báthory, Kinizsy és mások.

Mátyás alatt a nemesség személyes felkelése egészen kiment a szokásból. Ő az országgyűléseken a felkelés helyett inkább csak pénzt sürgetett, adót és rendkívüli segélyt, melyen akaratától teljesen függő és neki egészen alávetett zsoldos hadat tartson, mely zsoldos had képezte alapját a híressé vált »fekete sereg«-nek, melynek évenkinti eltartása neki 400,000 arany forintjába került. Gyárfás István, Mátyás seregét így létszámozza: 8000 gyalog, 20,000 lovas, 9000 társzekér és a 6000 fekete sereg; került pedig ez neki évenkint 1.060,000 arany forintba. A zsoldot illetőleg, egy nehéz lovas évnegyedi díja 15 arany, egy könnyű lovas, azaz huszáré 10 arany, egy pajzsos, sisakos gyalogé 8, egy lándzsásé 6 arany volt.¹ A határszélek kapitányai és az országzászlósok tudvalevőleg 130,000 aranyra menő díjakat nyertek Mátyás alatt.

»Mátyás toborzás útján és Giskra cseh csapatainak zsoldba vételével valódi classicus veterán legionarius hadat állít fel a fekete seregben, s a nemzeti hadjuttalékot is szervezi. A királyi had, a főúri és főpapi banderiumok és a nemesi felkelők mellett a szegedi országgyűlésen minden huszadik embert vetett ki. Míg fekete serege gyalogsága, mely állandó zsoldos hadának csak magvát képezhette, 8000-et, addig lovassága 20,000-et tett« — Bonfin szerint. Ugyancsak Bonfin említi, hogy a mit valaha csak olvasott nagy hadvezérek művészetéről a classicusokban, azt Mátyás seregében mind egyesítve látta. Hadjáratait is magasabb

¹ Epistolae Mathiae Corvini. IV, 252, 253. 1.

politikai eszme hatotta át. Felvette az Anjouk, Luxemburgok és Habsburgok dynastia-politikáját; erős nyugati birodalmat akart alkotni a kelettel szemben, mondja Ipolyi a történelmi társulat 1879. aug. 23-án tartott marosvásárhelyi nagygyűlésének megnyitó beszédében. Törvénykönyvünk több czikkelye is bizonyítja, mily gondja volt Mátyásnak a hadviselésre és hadsereg szervezésére; mint ez az 1471. országgyűlés végzéseiből is kitűnik, melyekben elfogadja Zsigmondnak a hadügyre vonatkozó rendeleteit és azokat egyszersmint ujjakkal pótolja. Rendeli ugyanis, hogy ha az ellenség oly nagy számú volna, miszerint a birodalmi sereg annak ellenállni képtelen, akkor a kirendelt egyháziak csapataikkal és katonáikkal, a megyék ispánjai, nemesi és népesége is tartozzék az ellenség ellen menni; a birtoktalan és jóbágyokkal nem bíró nemesek személyesen tartoznak menni, stb.

Ulászló és Lajos alatt mint mindenben úgy a hadügyben is hanyatlás észlelhető. Mátyás híres fekete serege, — mely a trón támasza és ereje lehetett volna, — zsold hiányában feloszlott, a hadügyre vonatkozó czélszerű és hasznos intézkedései elenyésztek, vagy meg nem tartattak; a nemesség sem hadakozni, sem segélyt ajánlani nem akart, utódainak pedig a kincstár szegénysege a királyi jövedelmek csökkenése miatt sem módjok, sem erejük nem volt zsoldos seregek tartására és fizetésére.

Magok a törvények is, melyek a hadügyre vonatkoznak, a fölülkerekedett s hatalomra jutott nemesség erejének, de egyúttal önző kislelkűségének bizonyítványai. Oly módon vannak ezek szerkesztve, hogy első pillanatra is fel kell bennök ismernünk a nemesség ama törekvését, miszerint minél könnyebben, minél kevesebb áldozattal akartak eleget tenni a hadviselés terheinek, sőt még a nemesség által kiállítandó hadcsapatok létszámát is törvény által kellett kiszabni.

Az 1492-ik országgyűlés végzései is sok kiváltságot biztosítanak e tekintetben a nemességnek. Ennek 1. §-a szerint, ha a király a maga javára vagy hasznára visel háborút, akkor az egyházi és világi főurak, nemesek és a többi birtokosok nem tartoznak hadba menni, hacsak a királytól zsoldot nem kapnak; katonaságát a király maga tartozik fizetni s addig, míg a királyi zsoldosok az ellenségnek ellentállni elegendők, az általános hadviselés ki ne hirdetessék, (2. §.) s az egyházi és világi nemesek saját csapataikkal csak akkor tartoznak háborúba szállni, ha a király is résztvesz az általános hadviselésben. (4. §.)

Az 1492: 20. §. a hadcsapatok létszámát szabja meg, mely szerint egy egész csapat (banderium) 400, egy fél csapat 200 emberből áll, kik felében fegyverhordozók gyalogok, felében lovasok (huszárok); a csapatokkal nem bíró nemesek pedig vagyó-

nuk s jó-bágyaik számához képest tartoznak katonát állítani. Több törvény pedig még létszámát is megszabja a nemesség (egyházi és világi) által kiállítandó csapatoknak.¹

V. A nemesek kiváltságai.

A közterhek mellett, melyeket a nemesek viseltek, részesei voltak ezek bizonyos előjogok, kiváltságok és engedményeknek is, melyek a rájuk rótt terhek elviselését enyhítették vagy ellensúlyozták. Már Verbőczy is négy kiváltságát említi a nemességnek, melyek a következők: 1. azok senki vádjára vagy folyamodására le nem tartóztathatók, kivéve ha a nemes szándékos gyilkosságban, helységek felgyújtásában, tolvajlásban, rablásban és erőszakos paráznaságban részes, mely bűnökben való részesség elég arra, hogy nemesi díszét, címét és tisztét örökre elveszítse, a paraszt által is letartóztatható és kihágásához képest megbüntethető legyen; 2. az ország nemesei egyedül a király hatalma alatt állnak s maga a fejedelem sem háboríthatja őket személyökben vagy vagyonukban a törvényen kívül; 3. törvényes jogaikkal tetszés szerint mindenkor szabadon élhetnek s minden feltételes szolgálattól adások, gyűjtések, adó, vám és harminczad fizetésétől teljesen mentek s csupán az ország védelmére és annak határai közt tartoznak katonáskodni; 4. végre ha a király vagy fejedelem szabadságukat veszélyeztetné, jogukban áll hűtlenség bűne nélkül ellenszegülni. (Elvettett 1687: 4. §.)

A Corpus Juris és a Tripartitum pedig egész sorozatát közli a nemesi jogok és szabadalmaknak, melyek főbbjei a következők: a nemesek a király szolgálattevői; (Htk. 1. r. 84.) nemeséget csakis a király adományozhat; (Htk. 1. r. 3.) a király adományozása mellett mindenki nemes lehet; (Htk. 1. r. 6.) a törvényes királyon kívül senkinek hatalma alatt nem áll; (II. Endre 2.) birtokairól szabadon rendelkezik; (Htk. 1. r. 5. 57.) harminczadot és vámot az országban nem fizet; (II. Ulászló 1. r. 85.) ki a nemest nemtelennek nevezi díjában elmarasztaltatik; (Htk. 1. r. 36.) az országon kívül nem tartozik katonáskodni; (II. Endre 7.) az adó alól kivétettek és kirovást nem fizettek; (II. Endre 3. I. Lajos 12.) a kereskedéstől sem fizettek; (II. Ulászló 3. r. 36.) esküt tenni nem tartoztak. (I. Lajos 23.)

Ulászló és Lajos alatt pedig újabb és újabb jogokat csikarnak ki a gyenge fejedelmektől. Már az 1492-iki országgyűlés végzése rendeli, hogy a király az ország nemeseit régi szabadságukban hagyja meg, a Mátyás alatt behozott újításokat törölje

¹ Corp. I. H. 1492: 20, 21, 23. 1500. és az 1518. tolnai gyűlés végzései.

el s elégedjék meg a rendes jövedelmekkel ; a király az országban maradjon, a hivatalnokok magyarok legyenek, és a hivatalok és jószágok csak magyaroknak és ne idegeneknek adományoztassanak stb. 1485-iki országgyűlésen a nádornak is nagy hatalomkör biztosították, így tudjuk a törvénykönyvből a főispánok, földesurak jogkörét és hatalmát.

De voltak a nemességnek a felsoroltakon kívül még más kiváltságai is. Bizonyos tisztségeket csakis nemesek és magyarok viselhettek, s idegenek soha ; a korona őrzése csakis világiakra bízott, két hivatalt csakis a nádor, országbiró és a bán viselhetett ; s hivatalaik után némelyek még szép fizetést is húztak, mint pl. a nádoron kívül Corvin János mint bán 10,000 frtot kapott, s mint ilyen a csatában fővezér volt és banderiumaival első sorban harczolt.

Vannak rá példák, hogy egyeseknek, a törvénytől eltérőleg, még bányanyitási engedély is adatott, mint ezt Mátyásnak egy 1474-iki okmányában olvassuk, ¹ ki bizonyos Csetneký Jánosnak és testvéreinek László és Miklósnak megengedé, hogy birtokaikon, nevezetesen Dobsinán (Gömörm.) és Szalónán (Borsodm) bányákat nyithassanak és művelhessenek, oly feltétel alatt, hogy a kincstárt illető részt évenként beszolgáltattják.

Teleki »okmánytárában« az adományoknak egész nagy számát olvashatjuk, melyek által a hozzá hű nemesek szolgálatai megjutalmaztattak, melyeket azonban helyszüke miatt nem részletezhetünk. Ha ezekhez hozzá vesszük még azon körülményt, hogy a világiak is kilenczedet szedtek jó-bágyaik némely terményeiből, (rendesen bor, buza, bárány, méhek, köles, rozs, árpa és zabból) s mely kilenczed sohasem volt bérbe adható, bátran elmondhatjuk, hogy a nemesség terhei bőven kárpótolva voltak, ama kiváltságok és szabadalmak által, melyeket e korban élveztek.

V. Egyházi nemesek terhei és kiváltságai.

A törvényekből kivehető, hogy az egyháziak is a világiakkal egyenlő részt vettek a teherviselésben.

Az egyháziak, jövevények és a városok által fizetni szokott ajándékokon kívül (Már I. Károly az esztergomi és kalocsai főpapoktól évenként 200, a többiektől 50 márkát vett évenként. Fessler: Die Geschichte d. Ungarn 1816 III. p. 654.) volt még az egyháziaknak más terhe is ; az annata vagy pápai adó. Ennek

¹ Hampel J. A báni méltóság eredete.

² Teleki: Okmánytár.

keletkezése még a X. századra vihető vissza, midőn a papság a keresztes hadköltsegeire jövedelmének tizedrészét fizeté a római kincstárba. (Saladin tized). Ezt újból kiveté az 1226-iki párizsi és az 1311-iki viennei zsinat is 6 évre, mely tizedet a magyar papság is fizette sokáig, mint ezt a pápai tizedelők számadási könyveiből tudjuk, melyekből a Magyarországot illető részt a multi században Klimó György 1751—1777 pécsi püspök másolatott le, ezekről pedig az egyetem könyvtára. (Libri camerae apostolicae). XXII. János pápa (1316—34) pedig már a tizeden kívül megürült egyház első évi jövedelmének felét rendelé a pápai kincstár részére behajtani.

Hogy ezen adó még 1458—1526 közt, sőt utóbb is szokásban volt, bizonyítják ezt az 1550. 14 és 1649. 87. t. c. is, melyek közül főleg az utóbbi kel ki erősen az ellen.¹ — az 1649. 87. t. c. K. és R. ő felségénél könyörögnek, miszerint a pápa ő szentségénél közbenjárni kegyeskednék, hogy a 100 évektől gyakorolt évdíj beszédésével hagyja fel.

Említésre méltó még azon körülmény is, hogy Mátyás a cseh háború költségeinek fedezésében, melyeket ő az iglói gyűlésen $3\frac{1}{2}$ millióra mondott, a főpapokat sem kimélte. Tőlök országgyűlésen kívül adót kívánt, sőt erre kényszerítette is; az érsek nemcsak piretumát foglalta le, s a tőle kölcsön vett 7000 aranyat vissza nem fizette, hanem őt több jövedelmes apátság és prépostság jövedelmétől is megfosztá.²

Verbőczynél is világosan olvassuk, hogy egyházi s világi nemesek egyenlő szabadsággal bírtak; (Htk. I. r. 2. II. r. 44. §) a hadviselés terheit egyenlően viselték; (Corp. J. H. Mátyás 3. r. 24. és Mátyás 6. r. 64. §.) a főpapok az ország védelmére tartoztak katonákat állítani; (Corp. J. H. 1458. 2.) a hadviselésben résztvenni; (Corp. J. H. 1454. 3.) a csapatokkal bíró főpapok a királyi zsoldosokkal tartoztak hadba menni; (Corp. J. H. 1504. 24.) sőt az 1494. 20. §. egyenesen megszabja a főpapok és egyházi nemesek által kiállítandó hadcsapatok létszámát.

A bíraskodásban is egyenlő volt az egyháziak személye a világiakéval, s az 1492. 76. § az egyházi személyek büntetését is egyenlőnek mondja a világiakéval. A többiben az egyháziak jogai tisztán őriztettek meg, és törvény által biztosítottak, sőt Mátyás alatt még nagyobb kedvezményekben is részesültek. Birtokaik után jóbágyaiktól tizedet és kilenczedet szedtek; (II. Ulászló I. r. 48. II. Lajos II. r. 6.) alattvalóikat büntethették; (II. Ulászló I. r. 44.) és esküjük 10 nemesével ért fel. (Htk. II. r. 40) Egyházi javadalmak és birtokok, minők az apátságok, prépostságok

¹ Erdy: Erdély érmei VI

² Kerekyártó: Magyarország története.

sat., csak a király által (Htk. I. r. 11.) és soha világiaknak nem adományoztathattak; (II. Ulászló 3. r. és 4. r. 32.) viszont azonban egyes világi tisztségek, minő a korona őrzése (Corp. J. H. 1498. 25.) vagy főispánság (Corp. J. H. 1498. 57.) soha nem volt egyházira ruházható, hacsak e jogot az illető egyházi hatóság Sz. Istvántól nem nyerte; paraszt származású pedig soha püspök nem lehetett. (Htk. I. r. 7.)

Egyes egyházi személyek jogai és kiváltságai még épen nagyoknak mondhatók, mint pl. az esztergomi érseké, s melyekből nem ritkán szép jövedelmet is húztak. Ilyen volt az esztergomi érsek pisetuma is.¹

S hogy az egyházi nemesek egynémelyike hatalmával alattvalóival szemben visszaélt, bizonyítja Bakácsnak egy fönmaradt okmánya, melyben ez alsó papságát valóságos adóval terhelte, midőn 1499-ben az esztergomi templomtornyok és egyéb épületek felépítésére és kijavítására attól pénzt kért, s kemény hangon elrendelte, hogy aki parancsának 12 nap alatt eleget nem tesz, illetőleg a kívánt segílyt meg nem adja, »ipso facto excommunicationem incurret«; az esetben pedig, ha valaki erre mit sem adna, megparancsolá biztosainak »ut etiam ad aggravationem et reaggravationem vestri ac muletas et poenas alias contra vos procedant.«²

VI. A városok adózási viszonyai.

Lehetetlen közteherviselést tárgyalni anélkül, hogy a városokról ne tegyünk említést, melyek lakossága e korban már teljesen kifejlett és megerősödött negyedik hazai rendet — a polgári rendet — alkotja s egyik leglényegesebb tényezőjét képezi a nemzet testének. Jóllehet hosszú idő múlt el és sok küzdelembe került a városok ez ország rendiségének kifejlése és megszilárdulása.

E tekintetben Zsigmond tett legtöbbet s ezért méltán, sőt joggal nevezhetjük őt a negyedik vagyis a polgári rend alkotójának. Az oligarchia hatalma növekedését és kifejlését Zsigmond kormánytettei, gyakori önkénye elősegíték, minek következtében aztán trónja ingóvá lett; pazarlásai folytán pedig kincstára mindig üres volt. Az oligarchiát ellensúlyozni s kincstárának új forrás akart ő nyitni, midőn a városi polgárságot nagy kiváltságok-

¹ A pisetum alatt az esztergomi érsek számára járt hulladékot kell értenünk, melyet az 1342. 49. § biztosított már neki; egy arany morzsa 2 frtot tett s az érsek ezen illetménye a Pázmány-féle alapítvány szerint a nagyszombati tápintézetre fordított. Corp. J. H. 1741. 43.

² Magyar tört. tár. IX. 131 l.

kal ellátva, azt az országos rendek közé emelte. Az 1397-diki temesvári s az 1402-diki pozsonyi gyűlésekre is kívánt ő már a városok részéről követeket küldetni; az 1405-diki budai orsz. gyűlésre újból meghivattak, mely gyűlés, mondhatni, majdnem kizárólag a városok rendi állásának és hatóságának szabályozásával foglalkozott. Itt nyerték legnagyobb kiváltságaikat. Nevezetesen: 1. polgári és büntető hatóságot (V. cz. 2.); ítélet előtt valamint a nemest, úgy a polgárt sem szabad elfogni (III. cz.); 3. minden polgár egyenlően osztozik a terhekben; ha a király valamely városnak kiváltságot ad, annak adóját a kincstár fedezi (X. cz.); 4. a közadón kívül más terhet nem visel, csak azt, ami szabadság-levelében van megállapítva. Előnyös volt még különösen a polgári rend kifejlődésére Zsigmondnak az örökös jóbágytságot eltörölő rendelete is (1405. 14.), (1298. 70. szinte kimondta, de ez elavult), mert ennek folytán számos jóbágy a városba költözvén, idővel iparos lett.

A városok rendes jövedelme: a letelepült jóbágyok adójából, házadó, italmérés, ezéhek, mészárszékek járadékaiból, fürdő-, mérlepgézek, sarczok, büntetési pénzek s a város tulajdonát képező földek, erdők- és rétekből állott; terheit pedig a királyi adó (Lucrum Camera), az ajándékok és a megszállások képezték; és ez utóbbiak gyakran igen költségesek voltak, mivel ez alkalommal a megszállási költségeken kívül nemcsak a király, de személyzete és kísérete is kapott ajándékokat.¹ — Minthogy azonban gyakran a nemesek is megszállák a városokat, Zsigmond e részben is intézkedett s az 1405. gyűlés által kimondatta, hogy a városokban egyedül a királynak van joga megszállani; s ezúttal a fogadás költségét és az ajándékok számát is szabályozta. Ezen ajándékok gyakran tetemes összegekre rúgtak. Így tudjuk pl. Buda város törvénykönyvéből (279. 339. l.), hogy Buda 21 márka ezüstöt ($21 \times 4 = 84$ ar.) edényekben földolgozva; Pozsony a királynak egy harmadfél márka értékű ezüst kupát s két darab löweni posztót, a királynénak pedig két márka értékű ezüst kupát és egy darab löweni posztót adott évenként. »Hoc non praetor mittimus, quod tria numero quanto poterunt honestiora, annatum in tribus terminis nobis praesentare tenebuntur — in aliis autem omnibus iisdem libertatum praerogationis, quibus cives Budenses gratulantur aequae gaudeant et formantur.«² s a Codex Juris Travernicalis a tárnoki illetményeket határozza meg. Szokás volt még a király menyegzője alkalmával is ennek bizonyos ajándékokat adni. Így Ulászló

¹ Crucifero reginae 6 denár, item ianitoribus regis et reginae 12 denar, item procuratori pro croco. Magistro travernicorum regali-quando upud nos bibi C. C. Adami in viro (Ádám bírótól vett 200 frt) pro 40 florenis, per 40 grossos. Kachelmann III. 43.

² Pray II. XCIX.

1502-ben 600 arany forintot követelt e czímen a Bártfaiaktól.¹ A városok adó fejében csak a rájok kivetett rendes összeget fizették, néha azonban rendkívüli adó is vettetett ki rájuk. Ezen adó »taxa« és »taxa extraordinaria« néven fordul elő. Így pl. a Zsigmond-féle számadási könyvbe is a következő adók vannak följegyezve, nevezetesen: 1494-ben rendes taxa fejében fizetett Eperjes 300, Bártfa 350, Esztergom 350 aranyat; rendkívüli taxa fejében: Székes-Fehérvár 400, Buda 2800, Pest 2000, Sopron 300, Pozsony 500, Kolozsvár 1000, Torda 600, Nagybánya 800 aranyat; s ugyanez évben az érseki századok is 21,000 aranyat fizettek rendkívüli taxa fejében. 1495-ben pedig Eperjes 350, Esztergom 300, Lőcse 300 aranyat fizetett rendes taxa fejében; Buda 2500, Pest 2000 (melyből a szabad polgárookra 74 esett), Fehérvár 100, Sopron 300, Bártfa 300, Pozsony 750, Kolozsvár 100 aranyat fizettek rendkívüli taxa fejében. Azonkívül a fehérváriak egy ellenök hozott ítélet folytán 400 s másodsor is 600 aranyat fizettek. Ez évre a városok és székelemek adója 12,107¹/₂ frt van bejegyezve.

A városok sorsa később Mátyás-Lajos alatt még nyomasztóbb lett, mert a rendes adón és hadjuttalékon felül a nemesség által nem fizetett s hiányzó adót a király, kitől a városok függtek, a városok adójából pótolá és azokra gyakran igen nagy összegeket is rótt, mi az egyes városi levéltárak földolgozott és közzétett adataiból példákkal is kimutatható s egyszersmind fötehető, analogia útján való következtetés által. hogy az említendőkön kívül egyéb városok sem részesültek jobb sorsban és terhektől ezek sem voltak mentek. Lássuk azonban a bizonyítékokat.

Ezek sorát Kassa nyitja meg. Ugyanis midőn Szilágyi Mihály tudatja a kassaiakkal Mátyás királylyá választatását, az örvendetes hír vivőjét gazdagon kívánja megjutalmaztatni;² s kevéssel később 1462-ben Mátyás a korona kiváltására, melyre az ország nagyjai, Ragusa városa, sőt a bosnya király is teteemes ajánlatokat tettek, a királyi városokat is szükségesnek látta megróni s azért Kassa városára is 5000 aranyat vetett ki, melynek haladék nélkül való elküldését sürgősen elrendeli;³ s az 1462-iki gyűlés költségeire szintén 5000 aranyat vetett ki Kassára;⁴ egy 1463-iki okmányban pedig »bizonyos összeg aranyat« kíván Kassa városa által kifizettetni Zewles Pál jegyzőjének:⁵ 1464-ben ujévi ajándékot követelt a várostól;⁶ 1468-ban az

¹ Pray: Epist. Procerum I. p. 43

² Teleki: Okmánytár. X. k. 570. l.

³ Magyar történettár IX. k.

⁴ U. o. 164. l.

⁵ U. o.

⁶ Thallóczy, i. m. Okl. függelék LXVIII. sz.

Abauj vármegyére kivetett adónak Kassát illető részét, 1470-ben 2000 aranyat, 1471-ben 1200 aranyat,¹ 1476-ban 1000 aranyat, külön minden kapu után 1 arany adót kér tőlök,² 1483-ban ágyúkat és fegyvereket, 1486-ban a török elleni hadjáratra 1000 ar. vetett ki a városra. És ez így ment tovább. Már 1483-ban újra 1800 aranyat;³ 1484-ben 1000 aranyat kíván tőlök,⁴ amikor a város nem győzi többé, egy kis szünetet tart; de az 1489-iki gyűlés költségeire rendkívüli taxa fejében újra 1000 aranyat kér, azután két évig ismét szünetel; és egyik okmányában keményen megparancsolja a városnak, hogy a menyegzőjére szükséges és a Mehezinger Sebold által rájuk kivetett adómennyiséget öt nap alatt állítsák ki, azon esetre, ha nem fizetnének »qualite vobis cumagere debeat.«⁵

Sopron városának terheiből ezeket ismerjük: 1492-ben Ulászló Szabács és Nándorfehérvár megszállására 2000 aranyat, 1493-ban a török elleni segélyre új 2000 aranyat kér a várostól.⁶ Ezen segélyt Ulászló, bár komolyan nem is viselt háborút, majdnem minden évben megújította a városoknál. S midőn 1493-ban 1300 aranyat kérvén Sopronyból, e kérelmét azzal indokolja, hogy »iam hic diebus ceterae quoque Civitates praeterea Cumani Philistei et generaliter omnes cives et populi et jobbagiones nostri certum nobis subsidium praestituerunt«; ha az iménti nagyzás inkább csak buzdításul nem szolgál. 1494-ben újból 1000 aranyat kér a várostól s e kérelmét azzal indokolja, miszerint már ugy is egy éve telt el, hogy a városnak e részben nem volt terhére.⁷ És 1501-ben, talán mert a kért segély megnyerése nehezebben sikerült volna, oly módon kért a várostól 1000 aranyat, miszerint »DD Praelati et Barones considerantes in hoc praesenti anno bina vice nobis subsidium dederunt«, ugyanennyit kér a várostól 1503-ban és 1504-ben is, tudatván a polgárokkal, hogy az urak fél forintnyi subsidiumot ajánlottak, azért tőlök is 800 forintot kíván, ugyanez évben azonban már clöbb 1000 ft adót vetett volt ki rájuk.⁸ 1521-ben Lajos fejvesztés és hűtlenség büntetése alatt parancsolja meg Sopron városának, hogy levele vétele után parasztjaik ötödrészét a vármegye zászlói alá állítsák, miszerint azok mielőbb a kitűzött helyre (Nándorfehérvárra) érkezzenek;⁹ 1522-ben 1000 aranyat,

¹ Teleki. i. m. XI. k. 414. l.

² Magyar történettár X. k. 170. l.

³ Thallóczy. i. m. LXIX. sz.

⁴ U. o. LXXI. sz.

⁵ Magyar történettár IX. k. 170. l.

⁶ U. o. IX. k. 128. 129. l.

⁷ Magyar tört. tár IX. k. 131. l.

⁸ U. o. IX. V. 131. l.

⁹ U. o. IX. k. 135. l.

1525-ben pedig 2 mázsa lőport kíván tőlök; ¹ s egy másik leveleiben tudatja a várossal, miszerint azzal vádoltatik, hogy a városhoz tartozó falukból a hadi adót nem akarja a megye pénztárába szolgáltatni, meghagyja ezért neki, hogy e szokást, ha ez valóban úgy volt, tartsa meg, ha pedig nem, akkor arról tegyen neki jelentést. ²

Pozsony városának terhei a következők: 1462-ben bizonyos számú, lovakkal, lőporral és ágyúmesterrel ellátott és felszerelt ágyúkat kíván a várostól Varasdra küldetni; ³ 1463-ban a török ellen hajókra lévén szüksége, minden a város határában levő hajót elküldetni rendeli, s utasítja a várost, hogy azok árát szabja meg, ⁴ s ugyanez évben a várostól még 32 hordó bort is kér Komáromig leszállítva; ⁵ 1467-ben ágyúhoz szükséges csigákat kér tőlök; ⁶ 1471-ben az egész pozsonymegyei lakosságot sánczmunkára rendeli ki; ⁷ 1485-ben 100 jól felfegyverzett gyalogot és 20 mázsa lőport; ⁸ 1486-ban 1000 aranyat és 60 mázsa lőport; 1487-ben újból 100 gyalogot s 1489-ben 2000 aranyat kér a várostól, s okmányában meghagyja, hogy ennek elengedéséért hozzá ne is folyamodjanak. ⁹

Egyébb városokra rótt terhekből a közlött okmányok alapján a következőket említjük ki: Brassóból 1471-ben a török elleni védelemre 1000 gyalogost, 100 kézi puskát és egy mázsa lőport kért; ¹⁰ Győr lakosságának 1466-ban megparancsolja, hogy a legközelebbi országgyűlésnek a felkelést illető végzése értelmében, kiki birtokaránylag jól felfegyverzett katonáival úgy tartsa magát készen, hogy jövő levele vétele után haladék nélkül indulhasson a török ellen, a parancsát megszegőnek fej- és jószágvesztés lesz büntetése. ¹¹ Szász városnak megparancsolja 1469-ben, hogy — miután neki a kath. hitért folytatott háborúban — embe-
rekre és szekerekre van szüksége, azért a város egy szekeret küldjön 4 lóval és 5 emberrel, kiknek ketteje kapával, más ketteje árkász-szerszámokkal és egy fejszével legyen ellátva egy negyed évi szolgálatra. ¹² 1470-ben azonban ez alól fölmenti a várost. ¹³

¹ Magyar tört. tár IX. k. 135. 136 l.

² U. o. IX. k. 136. l.

³ Teleki: Okmánytár XI. k. 30. l.

⁴ U. o. XI. k. 93 l.

⁵ U. o. XI. k. 61. l.

⁶ U. o. XI. k. 226. l.

⁷ U. o. XI. k. 456. l.

⁸ U. o. XII. k. 340. 345.

⁹ U. o. XII. k. 450 l.

¹⁰ Teleki: Okmánytár XI. k. 457. l.

¹¹ U. o. XI. k. 154. l.

¹² U. o. XI. k. 400. l.

¹³ U. o. XI. k. 403. l.

Bártfa is eléggé terhelte: 1462-ben 1000, 1471-ben 500, 1484. 1486. 1487. és 1517-ben egy-egy ezer aranyat fizetett a város rendkívüli segély fejében.¹ Buda városa pedig a király és királynénak minden új év napján 21 ezüst girát tartozott adni ékszerbeli ezüstben.²

Az összeírt kir. jövedelmek szerint adóköteles volt: 8. sz. k. város, a bányavárosok, Kolozsvár, Görgény, Tövis. Ily terheket fizettek a többi városok is. Korpona 132 forintot s 1471. után 100 frtot fizetett Mátyásnak,³ ki 1488-ban a bányavárosokra is 5000 aranyat vetett ki, s Beatrix is tetemes összegeket rótt rájuk,⁴ minek következtében a körmöczi kamara bevétele deficitet mutat a kiadással szemben. Scheider Péter kamara-ispán szerint összesen 95,377 frt 25 denár volt a bevétel és a kiadás tett 100,502 frt 82 denárt, tehát 4127 frt 57 denár volt a minus. A bevételek feltételei pedig ezek voltak: Körmöcz, Besztercze, Selmecz tizedei s az arany és ezüst márkából eredő nyereség. Az összes bánya-jövedelem br. Nyáry Albert számításai szerint 1488-ban 2.852,897 frank 76 centimes 1489-ben 441,428 frank 25 centimes volt. Növelte még a városok terhét ama körülmény is, hogy II. Lajos nejének Máriának hitbérül több bányavárost, várat és nagy kiterjedésű birtokokat adományozott, ezek közt volt Körmöcz is. Erdy: VIII.

VII. Városok kiváltságai.

A városoknak ily gyakori adóztatása és a közterhek viseléseben való terhes részvétele sokszor panaszokra is adott alkalmat miknek csillapítására és a terhek ellensúlyozására némi szabadságok és kiváltságokban is részesültek azok, mint ez az alábbiakból kiviláglik.

1471-ben Mátyás Besztercze városának megengedi, hogy a határában levő sóvizeket és kutakat, melyektől előbb el volt tiltva, szabadon használhatja;⁵ 1470-ben Körmöcz, Selmecz, Besztercze, Fehér, Baka, Lebet és Ujbánya városokat bírálk kérelmére, bizonyos fontos okoknál fogva a királyi kincstáradó és minden más adó és díjak fizetésétől örök időkre felmenti;⁶ 1483-ban pedig a leégett Modort is,⁷ 1486-ban Besztercze városá-

¹ Kerékgyártó: Hazánk évtapjai 317. 330. 33. 1.

² Ofner: Stadtrecht §. 2. 103. 1.

³ Teleki: Okmánytár XI. 430. 1.

⁴ Brüneli Okmánytár 6. k. 11. 1.

⁵ Teleki: Okmánytár XI. k. 444. 1.

⁶ U. o. XI. k. 416. 1.

⁷ Thallóczy: Okleveles függelék LXX.

nak ama szokásait és szabadalmait, melyeket az előző királyoktól nyert, megerősíté, Brassó városát és a Bárczaságot 1468-ban a koronavám fizetése alól, 1471-ben pedig »tántoríthatlan hűségéért« minden javaiktól fizetendő vám alól felmenti; ¹ a koronavám fizetésétől különben az 1546. 50. §. is menteknek mondja a városokat.

1458-ban a nagy terhekkal megrótt Kassa censusát hét évre engedé el Mátyás, 1462-ben két évre menti fel a várost a census alól, ugyanezt tevő 1464-ben Nagy-Szombattal is, melynek a »Kamara Hasznát« 4 évre engedi el és a subsidiumba tudta be, 1488-ban pedig a város polgárait az összes tartozás alól felmenti.¹

1484-ben Mátyás Kassa városának »különös királyi kegyelemből« 1500 aranyat tevő évi bérét két évre engedi el oly formán, hogy abból a város 200 aranyat a maga segélyére tartson föl, 1000 aranyból pedig a sztrpoko-i várban megkárosodott lakosokat elégítse ki.² Ulászló is leszállítá Kassa censusát 900 aranyról 450-re³ s 1491-ben teljesen fölmenti a »Kamara nyereség« fizetése alól. Pozsony 1471-től 1474-ig élvez adómentességet; 1483-ban pedig Mátyás³ évre adományozza a városnak azon harminczad jövedelmeket, melyek őt illetnék, oly feltétellel, hogy a pozsonyiak idegen árukat sajátjuk gyanánt be ne hozzanak;⁴ 1471-ben oda utasítja Mátyás Burghard városi adószedőt, hogy azon 1000 aranyat, melyet Pozsony városa fölsegélyezésére utalványozott, fizesse ki.

Mátyás szülővárosa Kolozsvár iránt különös pietással viseltetett. Mindjárt trónraléptekor ígérte annak jogait megtartani, 1486-ban pedig a város kérelmére, miután annak már előbből az erdélyi lázadásban való részvéte miatt megkegyelmezett, minden régi szokásait, kiváltságait és szabadalmait megerősíté.

1470-ben Mátyás mindazon jó-bágyokat és polgárokat, kik Korpona városba költöznek és ott új házakat építenek, tíz évre a »Lucrum Camerae« és minden más díj fizetése alól fölmenti,⁵ és 1471-ben a városnak, mely a bel- és külföldi rablóklól sokat szenvedett, tönkre jutott és lakosságában igen megfogyatkozott, királyi béréből 32 aranyat örökre elenged, úgy hogy ezentúl évenként csak 100 aranyat fizessen⁶ s 1467-ben a IV. Bélától nyert adomány-levél alapján, melyben Korpona városa minden királyi és más adóktól fölmentetik — mely levele azonban a zavaros időkben elveszett — ő is fölmenti a várost a mondott

¹ Thallóczy: Okleveles függelék LXXI. LXXII.

² Teleki: Okmánytár XII. k. 261. l.

³ Thallóczy: Okleveles függelék LXXVIII. LXXIX.

⁴ Teleki: Okmánytár XII. k. 230. l.

⁵ Teleki: Okmánytár XI. k. 412. l.

⁶ U. o. 430. l.

adók fizetésétől, hogy a csehektől szenvedett rongált állapotából fölépülhessen. ¹ Ugyane czélból engedi el 1483-ban Kőszeg városának is az évenként fizetni szokott 41 font denárt 5 évre, hogy az a Fridrik és Mátyás közti háború alkalmával szenvedett pusztulásából fölépülhessen s menti föl a várost 5 évre a harminczad és a szokott hegyvám fizetése alól.

1466-ban Német Liperének azon szabadalmát erősíté meg, melynek alapján királyi bérül évenként csak 160 frotot és nem többet tartozott fizetni. 1465-ben pedig Libetbányát menti föl a »Kamara Nyereség« alól. 1464-ben Pojnik helységnek, Korpona városához hasonló jogokat ad, ² Szeben város lakosságának pedig 1471-ben megengedtetett, hogy Hunyadvára és vidékén bárhol aranyat moshatnak, salétromot készíthetnek s azt a kamara ár-folyama szerint beválthatják. ³

A felsorolt példákból tehát elég világosan látjuk, hogy e korban a városok az általok viselt terheken kívül számos kiváltságnak is részesei voltak. Különösen Mátyásnak volt nagy gondja a városok fejlődésére és emelkedésére, s bár gyakran kemény terheket is rótt azokra, viszont nem késett nekik megadni a segítyt, az alkalmat — ha arra szükség volt — hogy azok jólétét, fejlődését és virágzását előmozdítsa s azokat e törekvésükben segítse. Kevésbé igyekezett ezt Ulászló és Lajos elérni.

* * *

A fentebbiekben czélunk volt rövid vázlatát adni Magyarország pénzügyi és közgazdasági állapotainak 1458–1526 idő-közben. Most nem marad egyéb hátra, mint tárgyilagos ítéletet mondani a nemesség azon ténykedéséről, melyet az e korban, a közterhek viselésében tanusított. És ez nem lehet nehéz, főleg Mátyás alatt, kinek egész kormánya alatt valóban úgy tünik fel a nemesség, mint egy erős tábor, mely csak hős vezérének vezényszavára vár, hogy akaratát teljesítse, hogy tervét valósítsa, habár fáradságába, önfeláldozásába kerülne is ez a vitéz barczosoknak. A vezér Mátyás volt, az erős tábor, mely körüle csoportosult, maga a nemesség, melynek erejével, áldozatával és önfeláldozásával legszebb, legnagyobb terveit valósítá Mátyás, mert volt hozzá erélye, kitartása és akarata.

Mátyással azonban Magyarország alkotmányos fejlődése megállapodott; a mi azután következett, az legfeljebb kiegészítése volt az előbbi idők politikai haladásának.

¹ U. o. 287. l.

² Teleki: Okmánytár XI. k. 84. l.

³ Teleki: Okmánytár XI. k. 438. l.

Ulászló 26 évi kormánya alatt keveset mutathat fel az ország jót és hasznost, mi az ő műve lett volna. A kegyeibe magát legjobban behízelegni tudó Bakács befolyása alatt állott a jólelkű, de gyöngye fejedelem, s apathiájából nem rázta fel még a legkomolyabb országügy sem. Neje haláláig (1506 szeptember 1—14) úgy a hogy csak elintézte az ország ügyeit, de azontúl egészen visszavonult a közügyektől. Ulászlóban tehát megtalálták az oligarchák azt, a mit kerestek; egy gyöngye királyt, kinek — Báthory szerint — »üstökét márkukban tarthassák,« kinek kormánya alatt megkezdheték érdekhajhászó úzelmeiket. Az tény, hogy egyesek tettei ezt bizonyítják, de másrészt azt sem lehet eltagadnunk, hogy e korban épen a főnemesség és a főpapság volt az, mely az ország védelmi erejét képezte, s a köznemesség hadilag alig volt használható, mint azt a történet lapjai szomorú példákkal igazolják. A nemzet létét szíven hordó főnemesség volt az, mely mindig erősen opponált, valahányszor az ország egysége és érdekei meg voltak támadva, s ez őrzé meg még egy időre — bár nem sokáig — a nemzet függetlenségét Miksa s általában a Habsburgok ellen, élesen és hatalmasan kelve ki mindenki, — maga a király ellen is, midőn a nemzettel elakará fogadtatni az annyiszor szóba hozott osztrák örökösödési szerződést. A köznemesség Ulászló idejében mondhatni »holt elem volt«, gátja a főnemesség jóakaratu reformjainak, mint azt nem egyszer mutatták meg azon heves és roszakaratu ellenkezésben, midőn a főnemesség által a haza szükségére megszavaztatni kívánt adó vagy rendkívüli segélynek oly sokszor ellenmondtak, mert ez érdekeikkel ellenkezett, nekik terhes volt. Nem tudott áldozatokat hozni a hazáért az országgyűlésen, nem a törökkel vívott kisebb-nagyobb háborukban. Katonáikat lassan állították ki, s midőn legnagyobb volt a szükség, épen akkor késtek csapataikkal és az 1514-iki paraszt-lázadásnak, nemkülönben elfajulásának is ők voltak részben okai ama kegyetlen bánásmód által, melyben jóbágyaikat, valamint már előbb, úgy most is részesítették. Némi életjelt és tevékenységet Lajos alatt adnak magokról. Ulászló alatt a főnemesség hazafias és a haza jólétere irányult törekvését eltagadni nem lehet, s érdemök még nagyobbá válik az által, hogy minden e nemű törekvésöket a hanyag és közönyös köznemesség támogatása nélkül kellett kivinniök. E korban azonban — Lajos korában — úgy látszik, mintha ők is belefáradtak volna a küzdelembe.

Kétségtelenül az első tekintetre úgy tünik fel, mintha e két elem szerepet cserélne, mintha a köznemesség lépett volna a »tettek mezejére«; az lenne a törekvő, a hazafias érzületű s a főnemesség az önző, a közönyös. De ha kissé mélyebben gondolkodunk, csakhamar átlátjuk a valót, s egyaránt sújtja mindkettőt kárhóztató ítéletünk. Az a hazafiság és az a jószándék, mit a köz-

nemesség a legtöbbször csak ajkán hordott, de szívében nem érzett, s tetteikkel nem bizonyított, nagyon hasonlított a szalma-tűzhöz, mely nagy lánggal ég és hamar elalszik. Hogy Szalay szavaival éljek »több volt bennök a jó szándék, mint az eltökélt akarat, több sustorékoló tűz, mint erély, több szétáradó érzélgés, mint célratörő értelmiség.« S bár látjuk, hogy a haza megmentésének dicsőségét magoknak mintegy vindikálni akarván egy külön elemként, külön gyűléseket tartanak (Tolna, Hatvan) és pressziót gyakorolnak a király és nemességre; de nem látjuk bennök soha az erélyt, a kitartást a végzések teljesítésében, a törvények megtartásában. S így nem is csodálható, ha a folytonos protestálás és gyűléskezésben nem vették észre a haza egén tornyosuló vészfelhőket, s behagyták következni a szörnyű catastrophát, a vihart, mely az országot sújtá s melyet el lehetett volna háritani, ha lassan, de biztosan s karöltve haladnak s egymást támogatják a hon jólétére irányult törekvéseikben. Mert a viharnak a mohácsi vész csak sújtó villáma volt, lassan, de biztosan közeledett az évtizedeken keresztül, azon egész idő alatt, míg a »rakoncátlan oligarchák« és a »féktelenkedő nemesek« önzőn, érdekeiket hajhászva, elveszték szemek elöl a közös és legszentebb célt — a hazát.

Hátra volna még Mátyás és a Jagellók kormánytetteinek és működésének rövid méltatása az akkori korhoz és körülményekhez viszonyítva, melyet a következőkben foglaltunk össze.

Az oligarchiának a XV. század első felében egyre növekedő hatalma fölbomlással fenyegeté az országot. Az első lépés a fölbomlás felé meg is történt, Lengyel László halála után, midőn az ország kormánya négy kapitány kezébe adatott, s ha a felbomlás akkor még nem haladt előbbre, abban mindenesetre nagy része volt Hunyady János személyiségének. Hunyady János különben legjobban bizonyítja, hogy az oligarchia egyes tagjait a legtisztább hazaszeretet lelkesítse bár, a legnagyobb kötelességérzettől áthatva legyenek is, Magyarországot a catastrophától meg nem menthette volna. A fölbomlás megakadályozására jókor jött Mátyás uralma, mely alapjában véve a legtisztább absolutismus volt. Úgy tetszik, hogy az absolutismus, ha Mátyás halála után tovább fejlődik, a török invasiót megállíthatta volna. De a viszonyok olyanok voltak, melyek az absolutismus kifejlődését lehetetlenné tették. Mátyásé is csak úgy állhatott fenn, hogy a külszin hiányzott. Soha annyi országgyűlés azelőtt nem volt, mint épen az ő idejében; s bár mindig az történt, a mit Mátyás akart, a nemzet befolyása a közügyekre nem szűnt meg. Mátyás absolutismusa az ő egyéniségének varázserejében állott, s olyan durva, erőszakos föllépés az önkényuralom érdekében, mint a minő XI. Lajosé volt ép ez időjtájt a francziáknál, a legnagyobb ellenhatást idézte volna elő. De azt sem kell feledni, hogy Mátyás az

oligarchia uralma ellen a köznemességben keresett támaszt, s midőn a köznemességet fölemelte, ezzel csak szaporította azon tényezőket, melyekkel a királyi hatalomnak a közügyekben megkelle osztzkodnia.

Mátyás halálakor a köznemesség még nem ismeré hatalmát, bár önérzete föl van keltve. A királyválasztásnál még az oligarchák győznek, de a nemesség választottját haddal kell megtámadni, s ha János herezeg örökölt volna apja erélyéből, aligha élvezhette volna sokáig az oligarchia győzelmét.

Az 1505 iki rákosi országgyűlésen már azon irány győz, mely a köznemességben lelte legerősebb támaszát. (Idegen királyt nem választanak.) — Dobse László alatt az oligarchia és nemesség fölcseréli szerepét. Mátyás alatt a király s nemesség küzd az oligarchia ellen, a Jagellók alatt, midőn az oligarchák megkapták a szajok íze szerinti királyt, befolyásukat már nem a királytól kell féltetniök, hanem a nemességtől, s ezért az udvar és a főurak szorosabb viszonyba lépnek egymással. A nemesség befolyása egyre nagyobbodik s tetőpontját az 1525 iki hatvani országgyűlésen éri el, midőn — a mi eddig hallatlan volt — a kormányt felelősségre vonja, a nádort stb. elcsapja s helyébe saját kebeléből emel.

Természetes, hogy ilyen forrongás közepette, az ország belerejének gyarapodásáról és megszilárdulásáról szó sem lehetett; s bár magában véve e metamorphosis természetes, a nemzet fejlődésére fontos és hozzátehetjük üdvös is, csak az volt a baj, hogy ez soha rosszabb időpontra nem eshetett, mint ekkor, midőn szomszédságunkban nyugaton egy erejének teljességében levő hódító nép uralkodóinak legjelesebbike terjeszti ki figyelmét és birtokvágyát mi reánk, nálunk pedig az ellentétek még kiegyenlítőve nincsenek, sőt a legélesebben állanak egymással szemben, midőn a catastropha bekövetkezett.

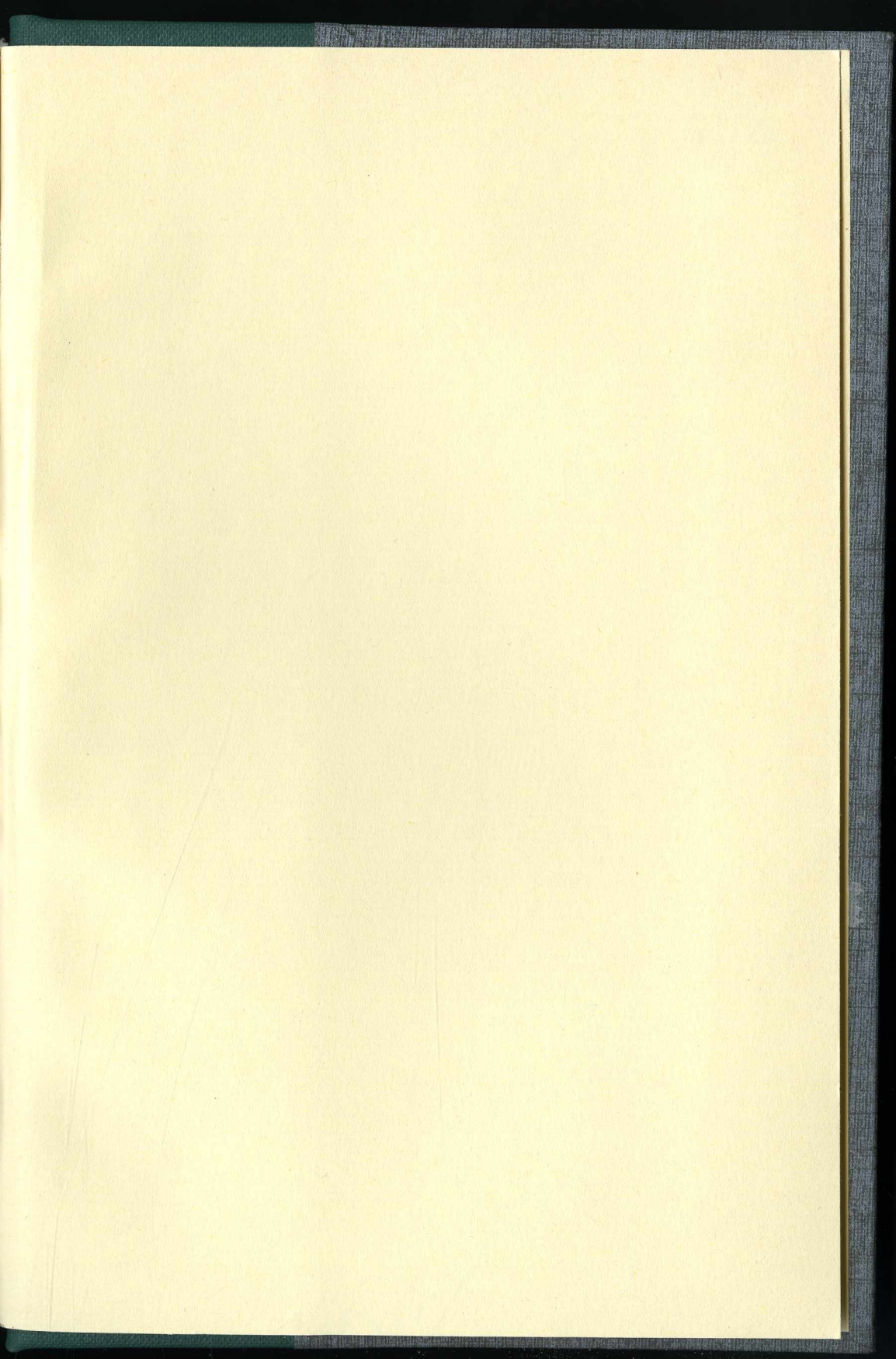
A Jagellók alatti átalakulásnak tehát a mohácsi vész és az azt követő török invasio gátot vetett, és annak egészen más irányt adott; s mindinkább előtérbe kezdtek lépni a személyes érdekek (Szapolyai) és személyes érzelmek (Báthory gyűlése Szapolyai ellen), mignem a forrongás, mely eddigelé az oligarchia és a nemesség közti gyűlöletben nyilvánult, tisztán szellemivé vált, s lassankint a szellemi térre ment át: a reformatio és irodalomra, mindkettőt hatalmasan elősegítvén a körülmények. Az előbbit, mert főpapjaink nagyobb része Mohácsnál elesett, az utóbbit pedig a nálunk csak nem rég meghonosult könyvnyomda és könyvnyomtatás.

De politikai téren is eme átalakulásnak eredménye, főleg az által, hogy a nemesség a közügyekben az oligarchia hegemóniáját megtörte, s a vármegyék hatásköre is kiterjesztetett. A vármegye ugyanis nem csupán az ország egy részecskeje, egy

darabja volt ezután, hanem politikai területté vált, mely még akkor sem szűnt meg azzá lenni, midőn a török hódítás idejében török kézre került, hanem mintegy folytonos élő tiltakozást képezett a hódítás ellen Pest, Pilis-, Solt-, Külső-Szolnok-, Heves-, Somogy-, Fehér- stb. megyék még ezután is nemzeti részek maradtak, midőn maga a territorium török kézre került; s a hol a megye nem szűnt meg, ott megmaradt az állameszme még a török uralom alatt is; — a hol pedig megszűnt, ott még a visszafoglalás után is csak nehezen birt gyökeret verni a nemzetiség, mint a déli megyékben.

De nemcsak a török, hanem az alkotmány ellen folytonos harczot viselő uralkodó-ház ellen is meg volt a vármegyék emez üdvös hatásköre.

DE BALLACI GEZA

2012

S.E.
2006.

